: https://dx.doi.org/10.22067/jgrd.2023.79396.1218
مقالهٔ پژوهشی

مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال بیستم، شمارهٔ ٤، زمستان ١٤٠١، شمارهٔ پیاپی ٤١

شناسایی و تحلیل گفتمان‌های اجتماعی توسعهٔ گردشگری در عرصه‌های طبیعی با روش‌شناسی Q (مورد مطالعه: جنگل‌های بلوط استان ایلام)

زینب شهبازی کوچکله (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

1shahbazi@gmail.com

عباس امینی (دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، نویسندهٔ مسئول)

a.amini@geo.ui.ac.ir

احمد تقدیسی (دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

a.taghdisi@geo.ui.ac.ir

صص ٣٤٩ ـ ٣١٥

چکیده

در این پژوهش سعی شده است توسعه گردشگری از نظر محتوای وسیع‌تری که در آن فعالیت می‌کند، ارزیابی شود و به‌طور خاص، گفتمان‌های حمایت‌کننده فعالیت‌های گردشگری در منطقه شناسایی شوند، گفتمان غالب معرفی شود و به این پرسش پاسخ داده شود که آیا این گفتمان‌ها با اهداف توسعه پایدار گردشگری، به‌گونه‌ای‌که برای مدت‌زمان نامشخصی حیات خود را در منطقه بدون تأثیرات منفی بر منابع طبیعی، ارزش‌های فرهنگی و منافع اقتصادی آن حفظ کند، همسو هستند. این تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی، از حیث ماهیت از نوع تحقیقات کیفی-کمّی و به لحاظ شیوه اجرا جزو تحقیقات اکتشافی از نوع توصیفی و تحلیلی است. جامعه

تاریخ دریافت: ١٤٠١/٠٩/١٦ تاریخ تصویب: ١٤٠١/١١/١٠

آماری پژوهش افرادی از جامعه محلی، کارآفرینان، متولیان دولتی و خصوصی بخش گردشگری و همچنین مسئولان، دانشگاهیان و NGOهـای مـرتبط بـا محیط‌زیسـت وحفاظت جنگل‌ها بودند. نمونه افراد معمولاً به‌طور هدفمند و بـا انـدازه‌ای کوچـک انتخاب شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های Q، با استفاده از نرم‌افزار PQMethod 2.35 انجام شده است. سه فـاکتور به‌دسـت‌آمده درمجمـوع ٤٢ درصـد از واریـانس مطالعه را توضیح می‌دهند: فاکتور اول ٢٦ درصد واریانس مطالعه را تبیین می‌کنـد و دیدگاه مشترک ٢٣ نفر را نشان می‌دهد؛ نمونه Q ۹ نفر از شرکت‌کننده‌ها در فاکتور دوم بارگذاری شده است. این عامل ۹ درصد از واریانس مطالعه را توضیح می‌دهـد؛ فاکتور سوم ۷ درصد از واریانس مطالعه را تبیین می‌کند. سه نفر از شرکت‌کنندگان با این عامل مرتبط هستند. در این پژوهش سه گفتمـان شناسـایی شـد کـه در هرکـدام ضمن نشان دادن اهمیت جنگل‌های بلوط، توسـعه گردشـگری از زاویـه‌ای متفـاوت ارزیابی شده است. این گفتمان‌هـا «گفتمـان توسـعه پایـدار اکوتوریسـم روسـتایی»، «گفتمان حفاظتی ناسازگار با توسعه گردشگری » و «گفتمان توسعه گردشگری انبوه» هستند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، تحلیل گفتمان، روش‌شناسی Q، جنگل‌هـای بلـوط، اسـتان ایلام.

۱. مقدمه

توسعه و گسترش گردشگری راهبردی است که بـه‌تازگی در اغلـب کشـورهای جهـان در نواحی محروم که دارای پتانسیل‌های لازم برای گسـترش گردشـگری می‌باشـند، مـدنظر قـرار گرفته است (قادری، ۱۳۸۳، ص. ۳۵).

محبوبیت ویژه و رضایتمندی از منافع حاصل از توسعه گردشگری باعث شد تا در بسیاری از کشورهای جهـان اعـم از توسـعه‌یافتـه یـا درحال‌توسـعه، گردشـگری بـه‌عنوان بهتـرین و آسان‌ترین راه‌حل برای از میان برداشتن فقر (آندرسـون[1]، ۲۰۱۵، ص. ۲۰۸ ، چیـرنج[2]، ۲۰۱۷،

1. Wineaster Anderson
2. Leonard Itayi

ص. ٤٨١، هیلمن[1]، ۲۰۰۳، ص. ٤٥٤ ، هاتولا[2]، ۲۰۰۹، ص. ۳۲۵) و توسعه همه‌جانبه با اقبال عمومی مواجه شود و هرکدام توسعه گردشگری را با رویکردی متفاوت بسته به موقعیت و جایگاه و وضعیت اقتصادی موجود، در برنامه‌ریزی‌ها جای دهند. در ادبیات تحقیق هریک از این مناطق، بسته به انتظارات و نقشی که برای توسعه گردشگری در نظر گرفته‌اند، تعابیر مختلفی از آن دیده می‌شود؛ ازجمله گردشگری به‌عنوان عنصر حیاتی برای اقتصادهای محلی (یونیدس[3]، ۱۹۹۵، ص. ۵۸۳)، راهی برای تنوع‌بخشی به اقتصاد (استرونزا[4]، ۲۰۰۱، ص. ٢٦١)، پتانسیلی برای رشد اقتصادی (سانتوس[5]، ۲۰۰۸، ص . ۱۰۰۲) و غیره. این تفسیرها اغلب از یک شخص به شخص دیگر و از یک جامعه به جامعه دیگر می‌تواند متفاوت باشد. درواقع، ذهنیت و دیدگاه‌های مردم بسته به نوع علایق، نگرش و تجربیات انباشته‌شده آن‌ها و جهان‌بینی درباره جهان پیرامون متفاوت است؛ به‌طوری‌که این اعتقادات و طرز تفکرها از طریق فرایندهای اجتماعی‌سازی و سیاسی در چارچوب روابط اجتماعی در آن جامعه خاص ساخته می‌شود؛ بنابراین بدیهی است که مفهوم‌سازی‌ها و گفتمان‌های متنوع و اغلب متناقضی در رابطه با گردشگری پایدار وجود داشته باشد (ضیایی و عباسی، ۹۷). گفتمان به‌عنوان «روش ساختاریافته بیان» تعریف می‌شود که درک و شناختی خاص و به‌تبع آن نوع ویژه‌ای از عمل (عملکرد) را امکان‌پذیر می‌کند (هیوج، ۲۰۱۳، ص. ۱۸۷). اینکه گروهی از افراد چگونه معانی و مفاهیم را دریافت می‌کنند و در دنیای خود و دیگران بازتاب می‌دهند، به‌واسطه داده‌های کیفی و متنی، بازنمایی می‌شود. تجزیه و تحلیل گفتمان با کشف مفروضات، منافع و ارزش‌های اصلی موردحمایت ذی‌نفعان مختلف، شرایط زمینه‌ساز یک موضوع بحث‌شده را کشف می‌کند (گلاتس[6]، ۲۰۰۹، ص. ٦٠٢).

1. Ben Hillman
2. Petri Hottola
3. Ioannides
4. Stronza
5. Santos
6. Gelats

تحلیل گفتمان توسط محققان گردشگری به‌عنوان ابزاری برای بررسی انتقادی بازنمایی تجربیات، مقاصد، انگیزه‌ها و برنامه‌ریزی‌های گردشگری استفاده می‌شود (هانام[1] و کناکس[2]، ۲۰۰۵، ص. ۲۳). تحلیل گفتمان از این لحاظ اهمیت دارد که زمانی که فرایند تصمیم‌گیری زیر سیطره گفتمان‌های خاصی است که هم در مفهوم‌سازی یک خط‌مشی سوگیری ایجاد می‌کند و هم در ارائه راه‌حل‌هایی که برای آن مشکلات می‌توان تصور کرد (هاجر و ورستیج، ۲۰۰۵،ص. ۱۷۵)، به‌عنوان استراتژی راهنمای تصمیم‌گیری به درک بهتر موضوع کمک می‌کند (فیلیپس[3] و همکاران، ۲۰۰٤، ص. ٦۳۵). درواقع، تحلیل گفتمان شرایطی را که در ورای یک مسئله موردمنازعه وجود دارد، از طریق کشف مفروضات اصلی موضوع شناسایی می‌کند (گلاتس، ۲۰۰۹، ص. ٦۰۵).

سهم درخور توجه گردشگری طبیعی در دنیا، انگیزه و زمینه‌های توسعه این نوع گردشگری را در ایران در بیشتر استان‌هایی فراهم کرده است که دارای پتانسیل‌های مهم طبیعی هستند. بخش زیادی از مساحت استان ایلام را جنگل‌های بلوط در بر گرفته است؛ ازاین‌رو بدیهی است که این حجم وسیع، فرصتی برای بهره‌گیری از توانمندی‌های این اکوسیستم در برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی گردشگری طبیعی متکی به جنگل در نظر گرفته شود. در این استان با توجه به وجود جاذبه‌های طبیعی به‌ویژه جنگل‌های بلوط، در سال‌های اخیر، بخش‌های دولتی و غیردولتی و همچنین برخی سرمایه‌گزاران و کارآفرینان مناطق روستایی، زیرنظر سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری در راستای جذب گردشگران بومی و غیربومی و همچنین توسعه و رونق گردشگری، به تأسیس دفاتر خدمات مسافرتی، خانه‌های روستایی، خانه‌های جنگلی و غیره اقدام کرده‌اند که این رویکرد در مقایسه با دهه‌های گذشته تقریباً بی‌سابقه بوده است؛ ازاین‌رو بدیهی است که رویکرد تازه و اقدامات مذکور بازخوردهایی در میان جامعه محلی، کارآفرینان، متولیان دولتی و خصوصی بخش گردشگری و همچنین مسئولان، دانشگاهیان و NGOهای مرتبط با محیط‌زیست و حفاظت جنگل‌ها داشته باشد. همین امر باعث می‌شود تا گفتمان‌های متفاوتی از آن‌ها به‌طور کلی درباره صنعت

1. Hannam
2. knox
3. Phillips

گردشگری و به‌طور خاص در زمینه گردشگری طبیعی دیده شود؛ بر این اساس در این تحقیق سعی شده است گفتمان‌های متفاوت که معمولاً پنهان هستند، اما به‌طور گسترده و آشکارا بر کنش بازیگران مختلف عرصه گردشگری تأثیر می‌گذارند، با بهره‌گیری از روش‌شناسی تلفیقی کیفی-کمّی کیو شناسایی شود و نقش و تأثیر آن‌ها بر پایداری عرصه‌های طبیعی جنگلی استان ایلام و همچنین جوامع روستایی استان ارزیابی انتقادی شود. این روش‌شناسی طی چند دهه توجه اندیشمندان و محققان بسیاری را به خود جلب کرده است که به نمونه‌هایی از تحقیقات در این حوزه اشاره می‌شود.

چند رویکرد و روش‌شناسی متفاوت برای مطالعه گفتمان وجود دارد؛ ازجمله نظریه تحلیل گفتمان سیاسی[1]، تحلیل سیاسی بلاغی[2]، تحلیل تاریخی گفتمان در تحلیل گفتمان انتقادی[3]، تحلیل تفسیری گفتمان[4]، روان‌شناسی گفتمانی[5]، روش‌شناسی کیو[6] (گلینوس[7]، ۲۰۰۹،ص. ۵۲۸). در میان رویکردهای مختلف برای تحلیل گفتمان‌ها، ازآنجاکه روش Q قادر به کشف گفتمان‌های زیربنایی پایداری، مدیریت منابع و موضوعات توسعه است که براساس آن فرایند تصمیم‌گیری انجام می‌شود (نیجنیک[8] و برگزما[9]، ۲۰۱٤، ص. ٦۲۱؛ امارزمن[10] و همکاران، ۲۰۱۷، ص. ۲۳۳) و همچنین با توجه به ماهیت ناهمگون موضوع موردمطالعه (واتس[11] و استنر[12]، ۲۰۱۲، ص. ۱۵۲)، به‌عبارتی کثرت دیدگاه‌ها در رابطه با گردشگری و مدیریت و حفاظت جنگل‌های بلوط، روش Q انتخاب شد. روش‌شناسی کیو هم دارای شیوه گردآوری داده (مرتب‌سازی کیو) و هم دارای شیوه تحلیل داده‌ها (تحلیل عاملی کیو) است (خوشگویان‌فرد، ۱۳۸٦، ص. ۱۲۲). روشن است که انگیزه هر کنش انسانی، ادراکات و

1. Political Discourse Theory (PDT)
2. Rhetorical Political Analysis (RPA)
3. Discourse Historical Analysis (DHA) in Critical Discourse Analysis
4. Interpretive Policy Analysis (IPA)
5. Discursive Psychology (DP)
6. Q Methodology (QM)
7. Glynos
8. Nijnik
9. Bergsma
10. Amaruzaman
11. Watts
12. Stenner

تفسیرهای ذهنی است. روش کیو تلاشی است برای ملموس کردن ذهنیت بدون گرفتار شدن در باتلاق هریک از این دیدگاه‌ها که یا ذهنیت را ویژگی کاملاً فردی و تعمیم‌نیافتنی یا یک ویژگی که کاملاً تحت‌تأثیر عوامل بیرونی و اجتماعی است، می‌دانند (دانکمن[1]، ۲۰۱۰، ص. ۲۸٤).

۲. پیشینهٔ تحقیق

غنای پیشینه تحقیق در حوزه گردشگری پایدار ممکن است به‌ظاهر حاکی از آن باشد که مقصدهای گردشگری به‌درستی و به‌صورت بی‌نقص رویکرد توسعه پایدار را در برنامه‌ریزی گردشگری به کار می‌برند، اما برخی از نویسندگان و صاحب‌نظران در سال‌های اخیر درمورد ارتباط و پیوندی که اصول و اهداف توسعه پایدار به لحاظ مفهومی و عملی در بافت و زمینه گردشگری می‌تواند داشته باشد، انتقادات و بحث‌هایی را مطرح کرده‌اند (شارپلی[2] و تلفر[3]، ۲۰۱۵، ص. ۲۱٦). با بررسی ادبیات دانشگاهی مدیریت توسعه گردشگری از نیمه سده بیستم به بعد، به ترتیب زمانی، چهار دیدگاه متفاوت که همواره مدنظر پژوهشگران بوده است، در پژوهش جعفری[4] (۱۹۹۰، ص. ۳۳) شناسایی شده است: ۱. دیدگاه جانبدارانه (دهه ۱۹۵۰ تا اوایل دهه ۱۹۷۰)، ۲. دیدگاه محتاطانه (از اوایل دهه ۱۹۷۰ تا اوایل دهه ۱۹۸۰)، ۳. دیدگاه سازگاری (دهه ۱۹۸۰) و ٤. دیدگاه دانش‌بنیان یا دانایی‌محور (اواخر دهه ۱۹۸۰ به بعد). براساس رویکرد جانبدارانه، در دوره نخست، منافع حاصل از بعد اقتصادی گردشگری روستایی در کانون توجه قرار گرفته، نگاهی خوشبینانه به اثرات اجتماعی فرهنگی داشته و اثرات زیست‌محیطی در حاشیه قرار گرفته است. در پی آشکار شدن اثرات منفی گردشگری در ابعاد مختلف و انتقادهای مطرح‌شده در این زمینه‌ها، دیدگاه محتاطانه پدید آمد که توسعه گردشگری را به‌طور کنترل‌شده و با در نظر گرفتن همه اثرات مثبت و منفی آن در ابعاد گوناگون، در نظر داشت. «دیدگاه سازگاری» از برآیند مباحث میان دو گفتمان «حمایتی» و

1. Duenckman
2. Sharpley
3. Telfer
4. Jafari

«احتیاطی»، طی دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰ شکل گرفت. ویور[1] (۲۰۱۲، ص. ٤٧) معتقد است که این گفتمان، مفهوم «گردشگری جایگزین» را وارد ادبیات مطالعات گردشگری کرد که از نخستین مفاهیم مطرح در ادبیات گردشگری پایدار به شمار می‌آید. این مفهوم تأکید می‌کند در توسعه گردشگری باید شرایط حاکم بر جوامع اجتماعی-فرهنگی و محیط‌زیستی و ظرفیت‌های موجود در آن‌ها را در نظر گرفت و بر این اساس، توسعه اکوتوریسم و شکل‌هایی از گردشگری را در دستور کار قرار داد که بیشترین اثرات مثبت و کمترین اثرات منفی را ایجاد می‌کنند. سرانجام، گفتمان دانایی‌محور از آغاز دهه ۱۹۹۰ تا کنون، در تداوم و تکمیل گفتمان سازگاری و در چارچوب پارادایم توسعه پایدار می‌گوید که فارغ از هرگونه پیش‌فرض و تعصب نظری، دانش علمی چندرشته‌ای، رویکرد یکپارچه و نگرش سیستمی باید مبنای توسعه گردشگری واقع شود. علاوه‌بر مطالعات فراتحلیلی و مرور ادبیات مربوط به توسعه گردشگری که به شناسایی و تحلیل گفتمان‌های مختلف منجر شده است، محققان زیادی روش‌شناسی کیو را نیز در این مسیر به کار گرفته‌اند و مزایای آن را در شناسایی دیدگاه‌ها حتی در حوزه‌های اقتصاد اکولوژیک، مسائل زیست‌محیطی و مدیریت منابع طبیعی که با توسعه گردشگری مرتبط هستند، بررسی کرده‌اند (باری[2]، ۱۹۹۷، ص. ۳۳۷)، به‌عنوان نمونه، جین هیوج[3] (۲۰۱٦، ص. ۹۸۸) با استفاده از روش‌شناسی کیو، گفتمان‌های مدیریت جنگل‌های مانگرو در مالزی را واکاوی کرد. در این تحقیق ابتدا فضای گفتمان که شامل مقالات علمی مرتبط با موضوع، اسناد و بخشنامه‌های دولتی و مصاحبه‌ها است، مطالعه شد. سپس در اختیار چند دسته از افراد متشکل از سه گروه بخش دولتی، جامعه دانشگاهیان و ساکنان محلی (شامل راهنماهای محلی تولیدکنندگان الوار و چوب و کارآفرینان بخش گردشگری)، قرار گرفت. درنهایت، پژوهشگران مذکور با تحلیل آماری داده‌ها سه گفتمان مختلف شامل گفتمان «بهینه‌سازی»، گفتمان «تغییر روند» و گفتمان «تجارت» را شناسایی و تحلیل کردند. همچنین در راستای مطالعه ابعاد توسعه پایدار گردشگری، دیدگاه و ذهنیت‌ها تمام افراد جامعه از ساکنان محلی تا مسئولان و صاحبان کسب‌وکارهای گردشگری مطالعه شد

1. Weaver
2. Barry
3. Hugé

که نتایج برخی از آن‌ها نشان می‌دهد، هرکدام از سه گروه دولت، سرمایه‌گزاران و جوامع محلی نگاه متفاوتی به توسعه گردشگری دارند و در سطوح مختلفی عمل می‌کنند که گفتمان ناشی از این وضعیت به اشکال مختلف توسعه صنعت گردشگری منجر می‌شود (روئسینگ[1]، ۲۰۰۸، ص. ۲۱). در این دسته از تحقیقات چگونگی تأثیر سیاست‌های دولت بر جامعه مقصد و تأثیر گردشگری و فرهنگ جامعه بر یکدیگر نیز مطالعه شده است و به‌طور تلویحی نشان می‌دهد، باید تحقیقات گردشگری بر شناخت ذهنیت ساکنان تمرکز داشته باشند؛ به‌گونه‌ای‌که بر برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری دولت به‌ویژه برای جوامع بومی تأثیرگذار باشد (هانتر[2]، ۲۰۱۳، ص. ۳۳۱). هم‌زمان با تأکید بر تأثیر هنجارهای مرتبط با هر گفتمان بر گردشگری و عملکرد آن (گریموود[3]، ۲۰۱٤، ص. ۲۲)، مطالعاتی نیز در کشور انجام شده‌اند که برخی از آن‌ها موانع اساسی سیاست‌گذاری گردشگری از نظر نخبگان، ازجمله موانع درون‌زا به لحاظ فکری را بررسی کرده‌اند. در این بررسی علت اصلی نبود توسعه گردشگری را در موانعی همچون نبود زیرساخت‌های فیزیکی و نبود سرمایه‌گذاری‌های لازم می‌دانند؛ درحالی‌که برخی دیگر موانع فکری و فرهنگی را نام می‌برند که از رسیدن به اهداف لحاظ‌شده جلوگیری می‌کند (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۳۳). تحلیل گفتمان مدیران و نخبگان کشور درباره صنعت گردشگری در ایران نیز انجام شده است و دیدگاه آن‌ها مبنی بر تأکید بر تعامل مثبت با دنیا و وضعیت امنیت در کشور در عین حال وضعیت نامناسب زیرساخت‌های گردشگری و وجود تبلیغات سوء علیه کشور شناسایی و ارزیابی شده است (سمیعی و غیاثیان، ۱۳۹۵، ص. ۱۸). در حوزه مطالعات گردشگری روستایی در ایران نیز فراتحلیلی در چارچوب روش‌شناسی کیو انجام شده که هدف آن به دست آوردن شناخت جامعی از مجموعه راهکارها و راهبردهای برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری روستایی در ایران بوده است. براساس نتایج این فراتحلیل، دیدگاه «نهادگرا، جامع‌نگر، یکپارچه‌نگر، مشارکت‌گرا و جامعه‌محور» تأکید زیادی بر برنامه‌ریزی توسعه گردشگری روستایی دارد. دیدگاه «محیط زیست‌گرا-حفاظت‌گرا و یکپارچه‌نگر» بیشتر بر مدیریت توسعه گردشگری روستایی در ابعاد مختلف تأکید دارد و

1. Roessingh
2. Hunter
3. Grimwood

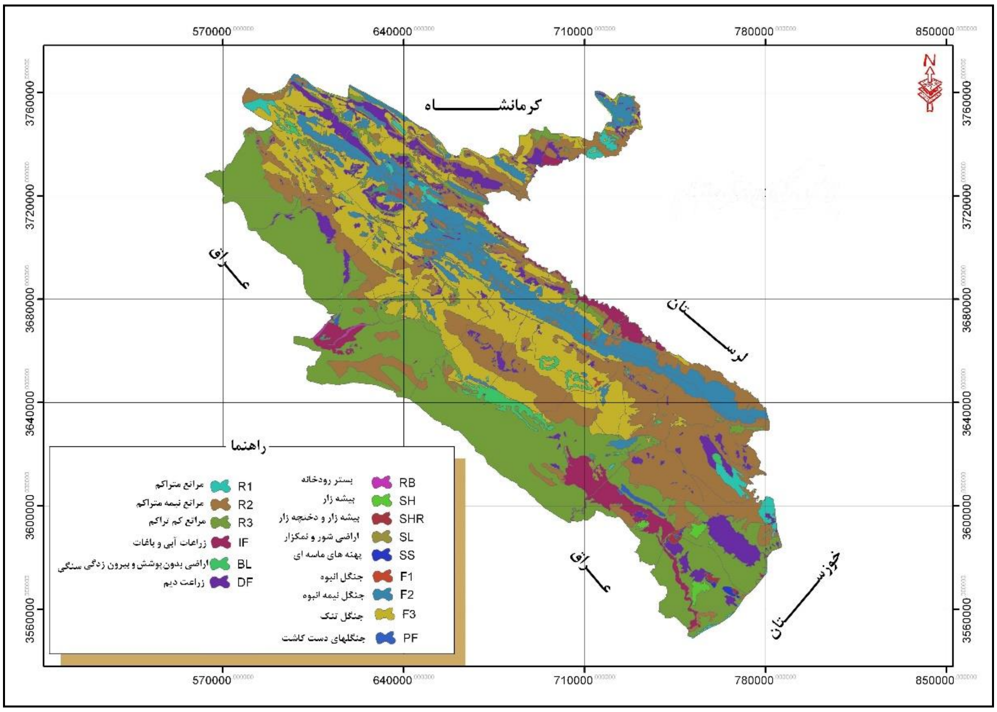
دیدگاه سوم دارای ویژگی‌های «مشارکت‌گرا، حمایتگر- تسهیلگر و حفاظت‌گرا» است که بر برنامه‌ریزی کاربری زمین تأکید دارد و در زمینه مدیریت توسعه گردشگری، حفاظت از اراضی روستایی در برابر تغییرات غیراصولی را در دستور کار خود قرار می‌دهد (بیات و همکاران، ۱۳۹۳، ص. ۲۹). رابطه بروز گفتمان‌های متفاوت و اشکال مختلف توسعه گردشگری و همچنین اهمیت شناسایی گفتمان‌ها و تأثیر آن‌ها بر فرایند تصمیم‌گیری که به توسعه نوع خاصی از گردشگری منجر می‌شود، در این دسته از پژوهش‌ها نشان داده شده است؛ البته همان‌طورکه مشاهده می‌شود، شناسایی و تحلیل دیدگاه‌های جامعه محلی و حتی مسئولان و کارآفرینان بخش گردشگری در سطح محلی، دست‌کم در پژوهش‌های داخلی جایی نداشته و اغلب تحلیل‌ها در ارتباط با دیدگاه مسئولان در رده‌های بالای تصمیم‌گیری در سطح ملی، نخبگان و جامعه دانشگاهی بوده است؛ این در حالی است که گردشگری پایدار به‌عنوان یک پارادایم پذیرفته‌شده (هانتر، ۲۰۱۳) مطابق (سازگار) با توسعه پایدار (چیا[1]، ۲۰۱۳، ص. ٥٦)، با رونق و رفاه جامعه محلی در ارتباط است که محصول مدیریت محلی و استراتژیک منابع اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی است (یونیدس، ۱۹۹۵، ص. ۵۸۳). پایداری با هماهنگ کردن ارزش‌ها، نگرش‌ها و دانش خاص مربوط به هر جامعه مقصد اعمال می‌شود. مدیریت منابع طبیعی مستلزم شناخت و در نظر گرفتن نظرات و نگرش ذی‌نفعان به‌عنوان مؤلفه کلیدی در فرایند تصمیم‌گیری است؛ ازاین‌رو درک بهتر این موضوع ضروری است که چرا مردم در شرایط خاص، منابع طبیعی خود را به شیوه‌ای خاص مدیریت می‌کنند (هیوج، ۲۰۱٦، ص. ۱۸۷). علاوه بر این، اجرای برنامه‌های گردشگری پایدار در مقصد باید با درک و شناخت ذهنیت ساکنان آن آغاز شود. شناخت ذهنیت ساکنان، پیش‌بینی موقعیت و حمایت جامعه مقصد قبل از اصلاح و اجرای برنامه‌های توسعه گردشگری را امکان‌پذیر می‌کند (هانتر، ۲۰۱۳، ص. ۱۸۷)؛ بنابراین پژوهش حاضر که در شناسایی هم‌زمان دیدگاه و ذهنیت‌های گروه‌های مختلف جامعه ازجمله ساکنان محلی سعی داشته است و درنتیجه آن، گفتمان‌های مختلف تحلیل می‌شود، می‌تواند تکمیل‌کننده مطالعات موجود باشد.

1. Cheia

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳. ۱. معرفی منطقهٔ موردمطالعه

اکوسیستم کوهستانی زاگرس، سکونتگاه و منابع معیشت حدود ۱۰ درصد از جمعیت ایران و ٤۰ درصد از آب آشامیدنی کشور را تأمین می‌کند؛ به همین دلیل از آن به‌عنوان برج آب شیرین کشور یاد می‌شود. یکی از مناسب‌ترین مناطق از نظر ظرفیت‌های کشاورزی و گردشگری است. استان ایلام در غرب منطقه کوهستانی زاگرس در مساحتی بالغ بر ۲۰۰۷٥,۲٥ کیلومتر مربع که ۱,۲ درصد از مساحت کل کشوررا در بر می‌گیرد، با منابع جنگلی به مساحت ٦٤۲۰۰۰ هکتار، بین طول‌های شرقی "٤٥ ' ٤۰ °٤٥ تا "۳۹ '۲ °٤۸ و عرض شمالی "۳۸ '۲ °۳۲ تا "۱٦ '۲ ° ۳٤ واقع شده است.

شکل ۱. نقشه پوشش گیاهی استان ایلام

مأخذ: اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان ایلام، ۱۳۹۹

براساس آخرین سرشماری در ایران[1]، این استان حدود ۵۸۰ هزار نفر جمعیت دارد که ۳۹۵۲۶۳ نفر شهرنشین (حدود ٦٨ درصد) و ١٨٤٤٤ نفر روستایی (۳۲ درصد) هستند و نرخ اشتغال در بخش‌های اقتصادی کشاورزی، صنعت و خدمات به‌ترتیب ٢٤,٢، ٢٧,٨ و ٤٧,٨ درصد است. به‌عنوان یک منطقه نیمه‌گرمسیری و به‌دلیل طول و عرض جغرافیایی گسترده، ارتفاعات زیاد و تغییرات مکانی دما و بارندگی، سه منطقه فرعی اقلیمی سرد، گرم و معتدل در سراسر منطقه قابل‌مشاهده است.

جنگل‌های زاگرس در سال‌های اخیر با تهدیدهای عمده‌ای مواجه بوده و تقریباً ده درصد آن‌ها از بین رفته است. براساس آخرین گزارش‌های سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری ایران، بیش از یک میلیون و ٤٣٠ هزار هکتار از جنگل‌های زاگرس تخریب یا جنگل‌زدایی شده است. جنگل‌های زاگرس در کنار آفات و بیماری‌ها از عوامل مخربی مانند جنگل‌زدایی، تولید زغال، جمع‌آوری بذر بلوط برای تغذیه دام، خشکسالی‌های مداوم و طوفان‌های گرد و غبار نیز رنج می‌برند (احمدی و همکاران، ١٣٩٦، ص. ٢٤٣). سایر تهدیدهای اصلی ناشی از فعالیت‌های اقتصادی هستند. نکته اصلی که مطالعه حاضر به روشن کردن آن بیشتر می‌پردازد، این است که توسعه گردشگری عنصری حیاتی در اقتصادهای محلی است (آشورث[2] و وودگ[3]، ۱۹۹۰؛ جاد[4] و سیمپسون[5]، ۲۰۰۳، ص. ١٠٥٦؛ لاو[6]، ۱۹۹۳؛ نیومن[7]، ۲۰۰۲؛ پاگ[8]، ۱۹۹۵) و اگر آگاهانه براساس گفتمان پایداری نباشد، می‌توان آن را به فهرست بالا اضافه کرد. شاهد این ادعا، مطالعات انجام‌شده در منطقه است که نشان‌دهنده موفق نبودن برنامه‌ریزی‌های گردشگری در ارائه مطلوب نتایج پایداری است (نظریان، ۱۳۹۱،ص. ١٦؛ آزادخانی، ۱۳۹۷، ص. ۱). با در نظر گرفتن این واقعیت که توسعه پایدار گردشگری مسئول حفظ منابع طبیعی، ارزش‌های فرهنگی و قومی جوامع محلی و همچنین تأمین منافع اقتصادی آن‌ها است (کاتن[9]

1. http://amar.org.ir
2. Ashworth
3. Voogd
4. Judd
5. Simpson
6. aw
7. Newman
8. Page
9. Caton

و سانتوس[1]، ۲۰۰۷، ص. ۳۷۱؛ مولین[2]، ۲۰۰۱، ص. ۲۳۷؛ یونیدس، ۱۹۹۵، ص. ۵۸۳) دستیابی به اهداف مذکور مگر با در نظر گرفتن نگرش‌ها، گفتمان‌ها و ذهنیت‌های گروه‌های مختلف جوامع از ذی‌نفعان محلی گرفته تا دست‌اندرکاران دولتی و تصمیم‌گیرندگان درباره توسعه گردشگری امکان‌پذیر نیست. گردشگری در ایلام به محیط طبیعی متکی است و عمدتاً شامل اقامت در خانه‌های روستایی و مناطق جنگلی در اقامتگاه‌های بوم‌گردی، کمپ‌های عشایری، بازدید از جنگل بلوط و مناظر طبیعی است. در این راستا، دولت در کنار صدور مجوزها و اعطای وام به کارآفرینان برای تقویت بخش گردشگری، طرح‌های نسبتاً بزرگی مانند احداث تله‌کابین و جاده در برخی مناطق جنگلی را برای غلبه بر مشکلات اقتصادی مطرح کرد و برخی از آن‌ها را نیز پیشنهاد داد و اجرا کرد. این راهبرد با شعار «رشد به‌عنوان راه‌حل مناسب برای فقرزدایی» از طریق گردشگری همراه شد؛ به این ترتیب، اهداف راهبردهای گردشگری به افزایش تعداد ورود گردشگران و نرخ اشتغال تقلیل یافت. اهداف اصلی راهبردهای گردشگری، افزایش تعداد گردشگران ورودی و نرخ اشتغال بود (شجاعی[3]، ۱۳۹۷). به دنبال این برنامه‌ها، این تصور به وجود آمد که سایر ابعاد پایداری در سایه رشد اقتصادی نادیده گرفته شده‌اند و به برخی از طرح‌ها به‌دلیل بی‌توجهی به ملاحظات زیست‌محیطی و نگرش ساکنان انتقاد شده است. درمقابل، برخی از مردم به‌دلیل آنچه خوشبینانه توسعه نامیده‌اند، از این طرح‌ها استقبال می‌کنند. به جای تبدیل شدن به یک مانع گفتمانی، این دیدگاه‌های متفاوت باید شناسایی شوند و چنانچه در سطوح بالای مدیریتی مدنظر قرار گیرند، مزایای پایدارتری برای طیف وسیعی از کنشگران مختلف در منطقه فراهم می‌کنند (لانگستون[4]، ۲۰۱۹). درواقع، توسعه آگاهانه گردشگری مبتنی بر گفتمان پایدار می‌تواند جایگزین فعالیت‌های اقتصادی مخربی شود که پیامدهای زیست‌محیطی دارند و حتی درنهایت بر منافع اقتصادی نیز تأثیر می‌گذارند (لی[5]، ۲۰۱۹، ص. ٦۹). مهم‌تر از آن، راهنمای فعالیت‌های گردشگری که مسیر

1. Santos
2. Moulin
3. Shojaee
4. Langston
5. Lee

توسعه آن‌ها را به سمت پایداری یا نبود پایداری تعیین می‌کند (هیگینز[1]-دزبیولز[2]، ۲۰۱۸، ص. ۱۵۷)، همین گفتمان‌های زیربنایی هستند (هاجر[3] و ورستیج[4]، ۲۰۰۵، ص. ۱۷۵؛ هیوج، ۲۰۱۳؛ سانتوس، ۲۰۰۸)؛ بر این اساس، چنانکه در مقدمه ذکر شد، این پژوهش سعی دارد تا توسعه گردشگری را از نظر محتوای وسیع‌تری که در آن فعالیت می‌کند، ارزیابی کند و به‌طور خاص گفتمان‌های حمایت‌کننده این گونه فعالیت‌های گردشگری در منطقه را شناسایی کند؛ به این ترتیب، قرار است گفتمان غالب را معرفی کند و اینکه آیا این گفتمان‌ها با اهداف توسعه پایدار گردشگری، به‌گونه‌ای‌که طبق تعریف باتلر[5] (۱۹۹۹،ص. ۳۳) برای مدت‌زمان نامشخصی حیات خود را در منطقه بدون تأثیرات منفی بر منابع طبیعی، ارزش‌های فرهنگی و منافع اقتصادی آن حفظ کند، همسو هستند یا خیر.

۳. ۲. روش‌شناسی Q

روش‌شناسی کیو در تحقیقات روان‌شناختی، سیاسی و جامعه‌شناسی سابقه‌ای طولانی دارد، اما جغرافیدانان انسانی نیز به کار برده‌اند (ادن[6] و دونالدسون[7]، ۲۰۰۵، ص. ٤١٣). روش‌شناسی کیو را ویلیام استفنسون[8] در دهه ۱۹۳۰ میلادی ابداع کرد. این روش، پژوهشگر را قادر می‌سازد تا اول اینکه ادراکات و عقاید فردی را شناسایی و طبقه‌بندی کند و دوم اینکه به دسته‌بندی گروه‌های افراد براساس ادراکاتشان بپردازد (مک‌کئون[9] و توماس[10]، ۱۹۸۸، ص. ٦٨). هدف اصلی این فن، آشکار کردن الگوهای مختلف تفکر است، نه شمارش تعداد افرادی که تفکرات مختلف دارند. ویژگی مذکور این روش‌شناسی را به روش‌های تحقیق کیفی نزدیک می‌کند؛ با وجود این، روش‌شناسی کیو از بعد کمّی نیز برخوردار است؛ زیرا از روش‌های آماری مانند تحلیل عاملی و تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای دسته‌بندی افراد کمک

1. Higgins
2. Desbiolles
3. Hajer
4. Versteeg
5. Butler
6. Eden
7. Donaldson
8. Stephenson
9. McKeown
10. Thomas

می‌گیرد. این روش رویکردی علمی به ذهنیت ارائه می‌کنـد کـه عمـق، تنـوع و فردیـت را در پژوهش‌های علوم انسانی حفظ می‌کند.

فرایند مطالعه کیو دارای مراحل مختلفی است؛ به این ترتیـب کـه ابتـدا پـس از انتخـاب موضوع تحقیق، هرآنچه درباره آن موضوع در مقالات، مـتن مصـاحبه‌ها، یادداشـت‌ها و غیـره وجود دارد، گردآوری می‌شود که فضای گفتمان نام دارد. سپس محتویات فضـای گفتمـان بـه عبارت‌هایی کوتاه تبدیل می‌شود تا بتوان در مرحله بعد نمونه‌ای از عبارات –نمونه کیـو– را از میان آن‌ها انتخاب کرد. سپس، عبارات –نمونه کیو– جداگانه روی یک کارت نوشته می‌شود تا دسته کیو تهیه شود. بعد از انتخاب مشارکت‌کنندگان یعنی افرادی کـه قراراسـت ذهنیت‌هـای آن‌ها شناسایی شود، مرتب‌سازی که درواقع گردآوری داده‌هاست، انجام می‌گیرد؛ به‌عبارتی، در ایـن مرحلـه از مشـارکت‌کنندگان خواسـته می‌شـود تـا کارت‌هـای دسـته کیـو را براسـاس دستورالعمل خاصی روی طیفی مرتب کنند و در آخر دسته Q از طریق همبسـتگی و تحلیـل عاملی برای آشکارسازی الگوهـای ارتبـاط از دیـدگاه‌های شـرکت‌کنندگان تجزیـه و تحلیـل می‌شود (هیوج، ۲۰۱٦، ص. ۳۲). دو تفاوت عمده بـین مطالعـه کیـو و مقیاس‌سـازی معمـول وجود دارد: تفاوت اول به نحوه شکل‌گیری عبارات این دو برمی‌گردد. برخلاف مقیاس‌سـازی، عبارات (گویه‌های) مطالعه کیو با هدف سنجش سازه‌ای خـاص گـردآوری نمی‌شـود. از یـک مقیاس نمره‌ای برای هر فرد به دست می‌آید که نمایانگر سنجش آن سازه از فرد اسـت؛ بـرای مثال، در مقیاس لیکرت، این نمره حاصل مجموع نمرات گویه‌های مقیاس است و تحلیل‌هـای آماری روی این نمره صورت می‌گیرد، اما عبارات مطالعه کیـو هـیچ سـازه‌ای را نمی‌سـنجد و هیچ نمره‌ای نیز برای هر فرد محاسبه نمی‌شود؛ بنابراین معیار گردآوری عبارات و تنـوع آن‌هـا در دو روش متفاوت است. دقت گردآوری داده‌ها به کمک مرتب‌سازی کیو بیشـتر از مقیـاس لیکرت است. در مقیاس لیکرت، طیفی مانند «خیلـی زیـاد، زیـاد، تاحـدی، کـم، خیلـی کـم» درمقابل هر عبارت قرار می‌گیرد تا پاسخگو میزان موافقت خود را با هر عبارت، «جداگانه» در قالب این طیف بیان کند؛ به عبارت دیگر، هنگامی که پاسـخگو در حـال بررسـی یـک گویـه است، به سایر گویه‌ها توجه ندارد و تنها نظر خود را درباره آن گویه روی طیف بیان می‌کنـد، اما چنانچه پاسخ‌گویی با چند عبارت موافق باشد، معمولاً هنگامی که آن‌ها را در کنار یکـدیگر

قرار می‌دهد، موافقت او به یک میزان نیست؛ بنابراین در فن مرتب‌سازی در روش کیو، مشارکت‌کننده طی فرایندی «مقایسه‌ای» عبارات را مرتب می‌کند؛ بنابراین امکان بیشتری برای نشان دادن ذهنیت خود دارد (خوشگویان‌فرد، ۱۳۸٦، ص. ۸۲).

۳. ۲. ۱. فضای گفتمان

در ادبیات روش‌شناسی کیو از واژه "concourse" که از واژه لاتین "concursus" به معنی «اجتماع کردن» گرفته شده است، استفاده می‌شود. با توجه به کاربرد این واژه در روش‌شناسی کیو، از «فضای گفتمان» به‌عنوان معادل استفاده شده است. فضای گفتمان شامل مجموعه‌ای از مطالب متنوع و متعدد مرتبط با موضوع تحقیق است که در میان جامعه مطرح می‌شود. منظور از جامعه، افرادی است که مطالعهٔ کیو درصدد شناسایی ذهنیت‌های آن‌ها دربارهٔ موضوع تحقیق است (ادن، ۲۰۰۵، ص. ٤۱۳). برای ایجاد فضایی گفتمانی، باید ابتدا منابع اسنادی کتابخانه‌ای، اینترنتی و غیره در زمینهٔ موضوع تحقیق بررسی شود و سپس از طریق مصاحبه با جامعه، گردآوری داده‌ها تکمیل شود؛ بنابراین فضای گفتمان یک جامعه آماری از همه گفتمان‌های ممکن با تعداد زیادی از گزاره‌ها در رابطه با نمونه موردمطالعه است (استرجیو[1]، ۲۰۱۱، ص. ۳۱۱؛ مک‌کئون، ۲۰۱۳). نمونه Q از دل این مجموعه استخراج می‌شود. یک نمونه Q معتبر باید تمام ابعاد موضوع موردمطالعه را پوشش دهد (الینگسن[2]، ۲۰۱۰، ص. ۳۹۵)؛ بنابراین در کنار مرور ادبیات موضوع، بررسی بیانیه‌های سازمان‌های غیردولتی (NGOها) و دیدگاه‌های آن‌ها در اعتراض به برخی پروژه‌ها، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با مدیران دولتی، دانشگاهیان، کارآفرینان و بعضی از ساکنان محلی انجام شد. درمجموع، ۱۰۰ عبارت جمع‌آوری شد و در بازبینی به ۵۲ عبارت به‌عنوان مجموعه Q کاهش یافت (جدول ۲). گزاره‌ها دربرگیرنده موضوعات (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی) مرتبط با مدیریت و توسعه گردشگری در جنگل‌های بلوط ایلام است.

1. Stergiou
2. Ellingsen

۳. ۲. ۲. انتخاب مشارکت‌کنندگان

در فرایند انتخاب مشارکت‌کنندگان، به‌منظور ایجاد شرایط برای بازنمایی گفتمانی[1] (درایزک[2]، ۲۰۰۸، ص. ۴۸۱). باید مطمئن شد که پاسخ‌دهندگان شامل طیفی هستند که منعکس‌کننده تنوع دیدگاه‌ها و نظرات درمورد گردشگری و جنگل‌ها و مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی مرتبط با آن هستند. شرکت‌کنندگان نه به‌طور تصادفی، بلکه برای بیشتر کردن تنوع نظرات و دیدگاه‌ها، از خاستگاه‌های مختلف اجتماعی و جغرافیایی انتخاب شدند که افراد محلی، متخصصان، کارآفرینان گردشگری و مقامات دولتی، اعضای سازمان‌های غیردولتی (NGO) و اساتید دانشگاه‌ها به تعداد ٤٤ نفر بودند (جدول۱).

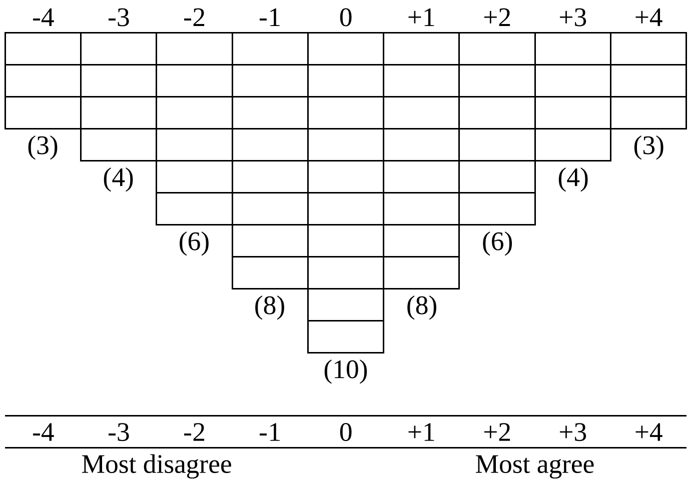
۳. ۲. ۳. مرتب‌سازی Q

با چیدمان عبارات در یک توزیع ۹ ستونی، ٤٤ شرکت‌کننده هرکدام یک نمونه Q ایجاد کردند. دسته‌ای از کارت‌ها با شماره‌گذاری تصادفی که هریک از آن‌ها یک عبارت انتخاب‌شده را نشان دادند و یک طرح مرتب‌سازی Q استاندارد (آدامز[3] و پروپس[4]، ۲۰۰۰؛ براون[5]، ۱۹۹۳، ص. ۹۱) مطابق شکل ۲، در اختیار مشارکت‌کنندگان قرار گرفت. مرتب‌سازی کارت‌ها به این صورت است که ابتدا از شرکت‌کننده خواسته می‌شود تا کارت‌ها را به سه دسته (موافق، مخالف و خنثی) تقسیم کند و سپس با توجه به فلش‌کارت‌ها که گویه‌ها روی آن نوشته شده است (جدول ۲)، شماره هر عبارت را داخل یک خانه از جدول قرار دهد. از شرکت‌کنندگان خواسته شد تا ۵۲ عبارت (جدول ۲) را در مقیاسی از ٤- تا ٤+ براساس میزان موافقت (رتبه ۱+ تا ٤)، مخالفت (رتبه ۱- تا ٤-) یا ابراز نکردن اولویت (صفر) رتبه‌بندی کنند.

پنجاه و دو عبارت کیو که روی کارت‌ها نوشته شده است، به روش توزیع اجباری توسط شرکت‌کننده‌ها رتبه‌بندی شد. مشارکت‌کنندگان در توزیع اجباری در مقایسه با توزیع اختیاری، دقت و توجه بیشتری را صرف بررسی عبارات می‌کنند؛ زیرا تعیین جایگاه هر عبارت در

1. discursive representation
2. Dryzek
3. Addams
4. Proops
5. Brown

طیف دشوارتر از توزیع اختیاری است؛ زیرا در حالتی که مشارکت‌کننده مجبور است تنهـا بـا سه عبارت (در این پژوهش) کاملاً موافق باشد.

شکل ۲. Q sort رتبه بندی بر اساس توزیع نرمال اجباری

در مقایسه با حالتی که چنین محدودیتی وجود ندارد، تمرکز بیشتری بر عبارات نیاز اسـت تا عبارات منحصر به فردی را انتخاب کند که بـیش از همـه بـا آن‌هـا موافـق اسـت؛ بنـابراین می‌تـوان درک عمیـق‌تری از ذهنیـت او بـه دسـت آورد (خوشـگویان‌فرد، ۱۳۸٦، ص. ۷۵)؛ درحالی‌که در حالت دوم به چنین تمرکزی نیاز نیست؛ زیرا هنگام تردید، مشارکت‌کننده اختیار کامل دارد و می‌تواند بیش از سه عبارت را نیز در جایگاه کاملاً موافق قرار دهد یا اصـلاً هـیچ عبارتی را در این جایگاه قرار ندهد. علاوه بر این، با بررسـی عبـاراتی کـه در هـر دو انتهـای طیف که در آن شرکت‌کننده کاملاً موافق یا کاملاً مخالف است، شـناختی از ذهنیـت و نگـرش پاسخ‌دهنده به دست می‌آید که ممکن اسـت در توزیـع اختیـاری پنهـان بمانـد (دانـایی‌فـرد و همکاران، ۲۰۱۳، ص. ٦۳). در مقایسه با تحلیل عاملی نرمال، برای استخراج عامـل در تحلیـل عاملی Q به‌طور مشخص معکوس است؛ زیرا بـه جـای متغیرهـا روی مجموعـه‌ای از افـراد، مجموعه P را با مجموعه‌ای از متغیرها، می‌سنجد. برخلاف روش‌های تحقیق متداول که n نفر را انتخاب کرده و m ویژگی را «از آن‌ها» اندازه‌گیری می‌کنند، در مطالعه کیو m نفـر انتخـاب

می‌شوند تا «خود آن‌ها» n ویژگی را اندازه‌گیری کنند؛ بنابراین در حالت نخست، افراد انتخابی درباره اندازه‌گیری رفتاری انفعالی دارند؛ یعنی اندازه‌گیری می‌شوند، بنابراین این اندازه‌ها هستند که برای محقق اهمیت دارند؛ درحالی‌که در مطالعه کیو، افراد انتخابی رفتاری فعال در اندازه‌گیری دارند و درواقع، اندازه‌گیری آن‌ها مدنظر محقق است (براون، ۱۹۹۳، ص. ۹۱).

٤. یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل کامل داده‌های Q، با استفاده از نرم‌افزار PQMethod 2.35 انجام شده است که شامل محاسبه امتیازات فاکتورها و چرخش دستی، علامت‌گذاری فاکتورها و تعریف آرایه‌های هر فاکتور است. درواقع، فاکتورها گروه‌هایی از شرکت‌کنندگان را براساس نمونه Q آن‌ها که اعضای هر گروه آن را به روشی مشابه رتبه‌بندی کرده‌اند، تعیین می‌کنند. هر فاکتور نشان‌دهنده گروهی از افراد است که دیدگاه‌ها، ذهنیت‌ها یا شیوه‌های تفکر آن‌ها یکسان یا حداقل بسیار نزدیک به یکدیگر است که در یک دسته قرار می‌گیرند؛ به عبارت دیگر، هر فاکتور Q میانگین ادراک پاسخ‌دهندگان با دیدگاه‌های مشابه است (لنگستون، ۲۰۱۹). سپس محقق فرصت تفسیر عوامل و درک کیفی دیدگاه‌های رایج افراد را دارد.

جدول ۱. ماتریس بارهای عاملی چرخیده (x نمایانگر افراد تعیین‌کننده در هر فاکتور است)

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

Q sort	فاکتور ۱	فاکتور ۲	فاکتور ۳
۱) معاون اداره میراث فرهنگی	x۰/٤۲۷۳	−۰/۰۱۳۲	−۰/۰٤۰۳
۲) معاون اداره منابع طبیعی	۰/۳٦٤۱	۰/۰۱۷۵	x−۰/٤۱۱۰
۳) هیئت‌علمی گروه جنگل‌داری دانشگاه ایلام	۰/۰۷۵۳	x۰/۷۲۲۷	−۰/۰۰۹۳
٤) هیئت‌علمی گروه برنامه‌ریزی گردشگری دانشگاه باختر	x۰/٤۲٦۸	۰/۰٤۰۱	−۰/۱۳۵۷
۵) کارمند اداره میراث فرهنگی	x۰/٦٦۷٦	۰/۰٤۱۲	۰/۰۹۵۵
٦) فرماندار	x۰/۵٦٦٤	۰/۰۱۲۱۸	−۰/۵۱۹٦
۷) NGO	x۰/۷۲٦۸	−۰/۱٦۳۹	−۰/۱۸۷۷
۸) ساکن روستا	۰/۳۹۵۹	x۰/۵۹۱۲	۰/۰٤۸۹
۹) ساکن روستا	۰/۰۳۲٤	x۰/۷۰۱۸	−۰/۰۲۷۰

Q sort	فاکتور ۱	فاکتور ۲	فاکتور ۳
۱۰) کارآفرین گردشگری	X۰/۷۳٦۹	-۰/۱٤۷۸	۰/۱۳۸٤
۱۱) ساکن روستا	۰/۲۳۹۱	X۰/٤۷٤۲	-۰/۱٥۳۰
۱۲) کارآفرین گردشگری	X۰/٦۳۷۹	-۰/۰٥۰۰	۰/۰۹۹۱
۱۳) ساکن روستا	X۰/٦۳۷٥	-۰/۱۱۹۱	-۰/۰۸٥۰
۱٤) ساکن روستا NGO	۰/۲۳٥۸	۰/٥۱٤۰	-۰/۰٤۳۳
۱٥) ساکن روستا	X۰/٥۸۹۸	X۰/۳۲۸۹	۰/۰٥۷۱
۱٦) ساکن روستا	۰/۲۹۱۰	-۰/۰۲۰۸	X۰/۳٤۱۰
۱۷) ساکن روستا	X۰/٥۱۰۹	۰/۲۰۹٥	۰/۳٤٦٥
۱۸) ساکن روستا	X۰/۷۱۲۳	-۰/۰٥۲٥	۰/۱۲٥۲
۱۹) ساکن روستا	X۰/٥۲۰٦	-۰/۳۸۸۸	-۰/۰۰۹۳
۲۰) ساکن روستا	-۰/۱۹۳٤	X۰/٥٥۳٤	-۰/۰۸۹٦
۲۱) کارآفرین گردشگری	X۰/٥۹۲۷	۰/۱۳۹۱	-۰/۰۹۹۹
۲۲) ساکن روستا	X۰/٦۸۷٥	۰/۱۸۳۸	-۰/۱٦٦۳
۲۳) ساکن روستا	۰/۳۳۳۷	-۰/۳۲٦۱	۰/۲۷٤٦
۲٤) ساکن روستا	X۰/٥٤٥۹	۰/۱۳٦٤	۰/۰۰۳۰
۲٥) ساکن روستا	X/٤۲٥۱	۰/۲٤۱٥	-۰/۳۷۰۸
۲٦) ساکن روستا	X۰/٥٤۹٦	-۰/۲۳٦٤	-۰/۳۰۰۹
۲۷) ساکن روستا	X۰/٥٤٥۰	-۰/۲٤۹٤	-۰/۲۹۹۹
۲۸) ساکن روستا	X۰/٥٥٤۱	۰/۲۳٤۷	۰/۰۰۸۸
۲۹) کارآفرین گردشکری	X۰/۷۰٥٥	-/۱۱۹۰	۰/۱٥۹۸
۳۰) ساکن روستا	۰/۲٤٤۲	X۰/٤۷۷۷	۰/۲۸٥۳
۳۱) ساکن روستا	X۰/٤۷۲٦	-۰/۳۰۳۹	-۰/۲۱۰۰
۳۲) ساکن روستا	X۰/٤۷۲٦	۰/۱۷٦۹	۰/۳٤٥٥
۳۳) ساکن روستا	X۰/۷۲۱۷	۰/۰۷۰٥	۰/۳۸۱٥
۳٤) کارآفرین گردشگری	X۰/٦۸٤۳	-۰/۱۸۱۲	-۰/۱۷٤۳
۳٥) ساکن روستا	X۰/۷۰۲٤	-۰/۰٤٤٥	۰/۰٥۸٤
۳٦) ساکن روستا	X۰/٥۲٦۳	۰/۰٥٤٥	-۰/۳۲٥۹
۳۷) ساکن روستا	۰/۳۰۱۲	۰/۳۰۸۳	۰/۰۱۳۱
۳۸) ساکن روستا	X۰/٤٥٥۹	۰/۲٤۷۸	۰/۰۲۲۳
۳۹) معاون محیط‌زیست	۰/۳۱۸۹	X۰/٤۸۷٥	۰/۲۸٤٥

Q sort	**فاکتور ۱**	**فاکتور ۲**	**فاکتور ۳**
٤٠) کارآفرین گردشگری	X۰/٦٧٥٩	-۰/۱۲۳۰	۰/۱٧٤٤
٤١) ساکن روستا	۰/٤٧٩٥	-۰/۰٦٤٦	X۰/٥٥۳۰
٤۲) ساکن روستا	۰/۳٥۹۳	-۰/۰۸۸۱	-۰/۱٦٤٧
٤۳) NGO	۰/۲۲۰۰	-۰/۱۹۳۹	X۰/٥٤٤٦
٤٤) ساکن روستا	X۰/٤۹٧۰	-۰/٤٥۲٧	-۰/۲٤۹۳
واریانس	۰/۲٦	۰/۹	۰/٦

در تحلیل کیو، نمرات عاملی برای هر عبارت محاسبه می‌شود. قبل از محاسبه آن‌ها، فاکتورها براساس بار عاملی آن‌ها از شرکت‌کنندگان علامت‌گذاری می‌شوند (جدول ۱)؛ به‌عبارتی، فقط بارهای عاملی مهم، در نظر گرفته می‌شوند؛ بنابراین امتیاز عبارات برای هریک از سه فاکتور شناسایی‌شده به شرح جدول ۲ محاسبه شده است.

برای هر فاکتور، یک نمونه Q به دست می‌آید که به آن آرایه عاملی آن فاکتور می‌گویند (جدول ۳). آرایه‌های عاملی، میانگین ادغام‌شده نمونه Q هستند. براساس رتبه‌بندی نمرات z هر فاکتور برای عبارات کیو، عبارات برای هر عامل از ٤- تا ٤+ مرتب‌سازی می‌شود. می‌توان به این نکته اشاره کرد که این تبدیل نمرات عامل تنها برای راحتی در تحلیل و تفسیر فاکتورها است.

در تفسیر گفتمان‌ها، براساس روش استفنسون (۲۰۱٥) و کاپن[1] (۲۰۱۰)، گزاره‌های برجسته‌ای که بیشترین و کمترین امتیاز را برای هر عامل دارند (گزاره‌هایی که در رتبه های ٤+ و ٤- در هر فاکتور)، به‌علاوه گزاره‌های متمایزکننده (یعنی گزاره‌هایی که تفاوت معناداری بین یک فاکتور و سایر فاکتورها نشان می‌دهند و همچنین گزاره‌هایی که اجماع روی آن‌هاست یعنی توسط هیچ عاملی رتبه‌بندی متفاوتی نداشتند) بررسی می‌شوند (وبلر[2] و همکاران، ۲۰۰۹، ص. ٤٥).

1. Cuppen
2. Webler

جدول ۲. عبارات کیو و نمرات Z آن‌ها

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۰

	گزاره ها	فاکتور ۱	فاکتور۲	فاکتور۳
۱	اکوتوریسم باعث ایجاد اشتغال در مناطق روستایی می‌شود.	۱/۳۷	-۰/۲۲	۰/۳۸
۲	توسعه گردشگری باعث ایجاد آسیب به محیط‌زیست می‌شود.	-۰/۱/۸۹	-۰/۳٤	-۰/٦٤
۳	مناطق دارای جنگل بلوط در استان ایلام باید به‌عنوان مقصد مهم گردشگری طبیعی توسعه یابند.	۰/٦۲	-۱/۹۲	۰/۵۳
٤	اکوتوریسم از نظر آموزش و آگاهی‌رسانی به بازدیدکنندگان از جنگل‌ها بسیار مفید و دارای اهمیت ویژه است.	۰/٦۹	۰/۹۵	۰/۵۲
۵	توسعه گردشگری در استان ایلام باعث تغییر چشم‌اندازهای طبیعی به چشم‌اندازهای انسانی می‌شود.	-۰/۹۵	-۰/۲۵	۰/۵۱
٦	مردم محلی می‌توانند با فروش محصولات کشاورزی و دامی خود به گردشگران در خانه‌های بومگردی، کسب درآمد کنند.	۱/۸۹	۰/۹۹	۰/۸۹
۷	ایجاد اقامتگاه و تأسیسات گردشگری در جنگل‌ها برای جذب توریست ضروری است.	۰	-۱/۹۸	-۰/۳۹
۸	تله‌کابین ارغوان باعث نابودی ذخیره‌گاه جنگلی خواهد شد.	-۰/۹۷	۱/۵۷	-۱/۷۷
۹	با توجه به بحران اقتصادی کنونی، لازم است برای افزایش منافع اقتصادی حاصل از توسعه گردشگری، از جنگل‌ها و مناطق بکر روستایی و طبیعی بهره‌برداری کرد.	-۰/۱۷	-۱/٤٦	۱/٤۰
۱۰	پروژه‌هایی که در راستای توسعه گردشگری در استان ایلام در دست احداث هستند، در راستای توسعه اکوتوریسم نیستند و منافع آن به مردم محلی نمی‌رسد.	-۰/۷۷	۰/۸٦	-۱
۱۱	منابع طبیعی به‌خصوص جنگل‌ها به تنهایی نمی‌توانند جاذبه گردشگری باشند و درواقع منبع خام هستند. در صورت وجود امکانات رفاهی و برآوردن نیاز گردشگران در آن محل، به‌صورت جاذبه گردشگری درمی‌آید.	۰/۵۱	-۰/۸۱	۱/۵۳
۱۲	تلاش در راستای خارج کردن گردشگری منطقه از ماهیت فصلی بودن این صنعت و فعال کردن گردشگری زمستانی، در جهت توسعه گردشگری طبیعی در منطقه ضروری است.	۰/۸۸	۰/۳۷	۱/۱٤
۱۳	در صورت ایجاد، تله‌کابین ارغوان با اکوتوریسم سنخیت ندارد (درواقع ایجاد تله‌کابین ایجاد تفرجگاه است و با ماهیت و اهداف اکوتوریسم همخوانی ندارد.)	-۰/٤۰	۰/٦٤	-۲/۱۷
۱٤	وجود خانه‌های بوم‌گردی در روستاها باعث می‌شود تا افراد کمتری به چادرزدن در جنگل اقدام کنند و بدین ترتیب در حفاظت از جنگل‌ها نقش مؤثری دارند.	۰/۷۵	-۰/۲۳	-۰/۳۸
۱۵	توسعه گردشگری در استان ایلام باعث ایجاد تغییرات فرهنگی ازجمله تغییر در نوع پوشش، زبان مادری و... می‌شود.	-۱/٦۸	-۰/۷٤	-۱/٤۱
۱٦	برنامه‌ریزی گردشگری تاکنون از دیدگاه بخش خصوصی بوده است که به‌نوعی با دولت در ارتباط است.	-۰/۱۸	-۰/۵۷	۰/٦۳
۱۷	ساکنان روستایی استان ایلام، گردشگری را به‌صورت بالقوه فعالیتی سودآور می‌دانند و معتقدند هزینه‌های آن بیشتر از منافعش نیست و در مبادله اجتماعی شرکت کرده و از توسعه گردشگری حمایت می‌کنند.	-/٤۰	-۰/۸۰	-۰/٦٤
۱۸	در استان ایلام در بخش اکوتوریسم، از افراد محلی به‌عنوان راهنما استفاده شده و منافع ناشی از اکوتوریسم عاید مردم محلی می‌شود.	۰/۳٤	۰/٦۲	-۰/۸۸

۱۹	احداث پارک‌های جنگلی و تفرجگاه‌ها باعث می‌شود تا تفرج و گشت و گذار در بعضی نقاط خاص متمرکز شود و سایر مناطق بکر و دور از دسترس باقی بمانند.	-۰/۴۹	۰/۲۲	-۰/۲۵
۲۰	احداث جاده‌های جنگلی به‌منظور استفاده تفریحی باعث می‌شود که علاوه‌بر تخریب درختان برای احداث جاده، شکارچیان غیرمجاز و همچنین افرادی که به دنبال تهیه چوب و زغال هستند، به تعداد بیشتری وارد مناطق جنگلی شوند.	-۰/۲۶	۱/۶۸	-۰/۳۸
۲۱	نبود جاده مناسب جنگلی باعث می‌شود که مناطق بکر، دور از دید عموم باشد و تخریب درختان برای تهیه چوب و زغال توسط افراد غیرمجاز راحت‌تر انجام گیرد.	-۰/۷۵	-۱/۱۵	-۱/۲۷
۲	موازی‌کاری و همپوشانی در فعالیت‌های سازمان‌ها و ارگان‌ها و همچنین تضاد در اهداف کلان هر سازمان باعث آشفتگی، ناهماهنگی و نبود مدیریت صحیح برنامه‌های توسعه گردشگری می‌شود.	۰/۰۳	۰/۷۳	۱/۴۱
۲۳	ایجاد راه مناسب برای دسترسی راحت به‌منظور استفاده تفریحی و اکوتوریستی از جنگل‌ها ضروری است.	-۰/۵۰	-۲/۱۶	-۰/۵۰
۲۴	توسعه گردشگری و افزایش میزان تعداد گردشگران ورودی به منطقه، میزان احساس تعلق خاطر و دلبستگی به منطقه محل سکونت را در بین ساکنان روستایی افزایش می‌دهد.	۱/۲۳	۰/۷۲	-۰/۱۲
۲۵	در استان ایلام با توجه به پتانسیل‌های مهم دیگر مانند صنایع‌دستی خاص استان و همچنین وجود کویر، باید توجهات از جنگل‌ها به سمت پتانسیل‌های مذکور برای توسعه گردشگری تغییر کند.	-۰/۱۱	۰/۲۶	۰/۵۰
۲۶	توسعه گردشگری و افزایش میزان تعداد گردشگران ورودی به منطقه باعث افزایش روحیه جمع‌گرایی به جای فردگرایی می‌شود.	۰/۳۵	-۰/۱۹	۰/۶۳
۲۷	با توجه به وجود مناطق جنگی و آثار به‌جامانده از جنگ که در رونق نوع خاصی از گردشگری با نام گردشگری جنگ استفاده می‌شود، می‌توان توجهات را از گردشگری در جنگل به سمت پتانسیل مذکور تغییر داد.	-۰/۶۱	-۰/۱۲	-۱/۷۸
۲۸	برنامه‌ریزی گردشگری باید شامل آگاه کردن مردم محلی در جهت تقویت اعتماد به نفس آن‌ها شود تا بدین ترتیب از منابع طبیعی هم حفاظت کنند و هم به‌عنوان جاذبه گردشگری، بهره‌برداری اقتصادی داشته باشند.	۰/۸۵	۱/۳۳	۱/۵۲
۲۹	برای توسعه گردشگری در کشور، یک راهبرد مطالعه‌شده، بومی‌شده و جامع وجود ندارد.	۰/۳۰	۱/۴۵	-۰/۵۰
۳۰	باید امکاناتی فراهم شود که برای ورود به جنگل‌های استان ایلام، مبلغی به‌عنوان ورودی از گردشگران دریافت شده و صرف نگهداری و حفاظت از جنگل‌ها شود.	۰/۵۴	۰/۹۰	-۰/۸۶
۳۱	با توجه به نمود بیشتر اثرات مثبت اقتصادی در مقایسه با اثرات منفی اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی، ساکنان روستایی از توسعه گردشگری استقبال می‌کنند.	۰/۱۶	-۰/۶۴	-۰/۰۱
۳۲	راه‌حل مشکل قاچاق چوب و زغال، ایجاد جاده نیست؛ بلکه با ایجاد اشتغال توسط دستگاه‌های اجرایی، این مشکل برطرف می‌شود.	۰/۵۹	۰/۹۶	۲/۰۴
۳۳	دلیل عمده نبود موفقیت در جذب توریست در استان ایلام، نبود زیرساخت‌های کافی از قبیل جاده مناسب، حمل‌ونقل و کمبود امکانات رفاهی و خدماتی در کنار جاذبه‌های طبیعی (جنگل‌ها، چشمه‌ها و دریاچه‌ها) است.	۱/۰۷	-۰/۷۴	۰/۰۱
۳۴	گردشگری به‌عنوان راهی برای خلق ثروت، باید به‌عنوان راه برون‌رفت از مشکلات اقتصادی استان در اولویت برنامه‌ریزی و مدیریت قرار گیرد.	۱/۱۹	-۰/۷۴	۰/۴۹

۳۵	ایجاد تله‌کابین، چنانچه در منطقه حفاظت‌شده نباشد، بر توسعه گردشگری طبیعی بسیار تأثیرگذار است.	−۰/۱٦	−۰/۸۹	۰/۲٤
۳٦	ایجاد کارگاه‌های صنایع‌دستی و در کنار آن ارائه غذاهای محلی، روش کارآمدتر و با آسیب کمتری در مقایسه با گردشگری در جنگل‌هاست.	۰/۵۵	۱/۲۱	۰/۰۲
۳۷	بازدید از گونه‌های گیاهی و جانوری خاص استان از قبیل لاله‌های واژگون و خرس قهوه‌ای بومی ایلام که با ماهیت و هدف اکوتوریسم همخوانی دارد، باید جایگزین گردشگری انبوه در استان شود.	−۰/۵۸	۰/۳۱	−۰/۵۰
۳۸	پارک‌ها و تفرجگاه‌های موجود در سطح استان جوابگوی نیاز مردم نیست و باید پارک‌های جنگلی بیشتری ایجاد شود.	۰/٤۲	−۱/۲۵	۱/۷۸
۳۹	در بخش‌هایی از استان ایلام، با توجه به حاکم بودن فرهنگ قومی و سنتی، نیاز به جریان تعویض فرهنگ و تبادل فرهنگی برای ارتقای سطح آگاهی افراد جامعه و بهبود شرایط روانی و اجتماعی جوانان و زنان به شدت احساس می‌شود و توسعه گردشگری در این راستا مفید و مؤثر به نظر می‌رسد.	۰/۲۸	−۰/٤۲	−۰/۱۳
٤۰	احداث جاده‌های جنگلی به‌منظور استفاده تفریحی باعث می‌شود که هنگام آتش‌سوزی‌ها، دسترسی نیروهای امداد و افراد محلی برای اطفای حریق راحت‌تر باشد.	۰/۵۹	−/۰۲	−۰/۷٦
٤۱	توسعه گردشگری و افزایش میزان تعداد گردشگران ورودی به منطقه باعث شناخته شدن منطقه روستایی در سطح کشور می‌شود.	۱/۹٤	۰/۷٦	۰/۳۸
٤۲	توسعه گردشگری و افزایش میزان تعداد گردشگران ورودی به منطقه باعث افزایش سرخوردگی و کاهش اعتماد به نفس ساکنان می‌شود.	−۲/۱۹	−۰/۹۵	۱/۵٤−
٤۳	توسعه گردشگری و افزایش میزان تعداد گردشگران ورودی به منطقه باعث جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها از طریق ایجاد اشتغال و افزایش درآمد آن‌ها می‌شود.	۱/٦۱	۰/۷۱	−۰/۷۸
٤٤	جنگل‌های غرب کشور به‌علت حضور دام، روش معیشتی سنتی و وجود بیماری‌ها و آفت‌ها در چند سال اخیر، درمعرض نابودی‌اند و روند کنونی توسعه گردشگری در استان ایلام به این وضعیت دامن می‌زند.	−۰/٦٤	۰/۷۷	۱/٦٦
٤۵	توسعه گردشگری و افزایش میزان تعداد گردشگران ورودی به منطقه باعث افزایش انگیزه‌های ساکنان برای بهسازی محیط زندگی در روستا می‌شود.	۱/٦۳	۰/۹۷	۰/۲٤
٤٦	حضور گردشگران در خانه‌های بومگردی در روستاها و مناطق جنگلی باعث افزایش تقاضا در بخش خدمات می‌شود و افزایش قیمت‌ها را به ویژه در بخش موادغذایی به همراه دارد.	−۱/۱۷	−۱/۳۹	−۰/۹۰
٤۷	حضور گردشگران در خانه‌های بوم‌گردی در روستاها و مناطق جنگلی باعث ایجاد آلودگی‌های زیست‌محیطی می‌شود.	−۱/۹۹	۰/٤۵	−۰/۳۹
٤۸	دلیل عمده نبود موفقیت در جذب توریست در ایران به‌طور کلی و در استان ایلام به‌طور خاص، مسائل سیاسی و مشکلات مربوط به ورود و خروج گردشگران خارجی است.	۰/۲٤	۱/۰۸	۱/۷۷
٤۹	ایجاد خانه‌های بوم‌گردی در روستاها و مناطق جنگلی و به‌تبع آن حضور گردشگران، برخی معضلات اجتماعی فرهنگی را در پی دارد.	−۱/۲۵	۰/۲٦	−۰/۵۲
۵۰	ایجاد خانه‌های بوم‌گردی در روستا و ورود گردشگر باعث از بین رفتن آرامش در محیط بکر روستا می‌شود.	−۲	۰/۲۸	−/۵۲
۵۱	تور طبیعت‌گردی برای جنگل‌ها باید در مسیرهای مشخصی باشد (جاده لازم نیست) و امکانات رفاهی و اقامتی باید در خارج از جنگل واقع شود و از اقامت شبانه در جنگل پرهیز شود.	−۰/۱٤	۱/۳۹	۰/۳۷
۵۲	برای جذب گردشگر باید تدابیری اندیشیده شود و امکاناتی فراهم آید که استان ایلام با توجه به تفاوت آب و هوایی و همچنین فاصله مناسبی که با خوزستان دارد، حیات خلوت این استان شود؛ همانند موقعیت شمال کشور به تهران.	−۰/۳۸	−۰/۹۰	۰/۳۹

جدول ۳. آرایه های عاملی برای فاکتورهای ۱، ۲ و ۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱٤۰۰

آرایه عاملی فاکتور ۱

-٤	-٣	-٢	-١	٠	+١	+٢	+٣	+٤
٤٢	٢	٥	١٣	٧	١١	١٢	٤٣	٤٥
٥٠	٤٦	٨	١٦	٩	١٨	٤	٣	٤١
٤٧	١٥	١٠	٥٢	٥١	٣٨	٣	٢٤	٦
	٤٩	٢١	٣٧	٢٢	٢٦	١٤	٣٤	
		٢٧	٢٣	٢٥	٣٠	٢٨		
		٤٤	١٩	٢٩	٣٢	٣٣		
			١٧	٣١	٤٠			
			٢٠	٣٥	٣٦			
				٣٩				
				٤٨				

آرایه عاملی فاکتور ۲

-٤	-٣	-٢	-١	٠	+١	+٢	+٣	+٤
٢٣	٤٦	١١	٢	٥٠	١٣	٤٥	٤٨	٨
٧	٩	١٧	٥	٤٩	١٨	٣٢	٥١	٢٠
٣	٣٤	٢١	١٢	٤٠	٢٢	١٠	٣٦	٢٩
	٣٨	٣٥	١٥	٣٧	٢٤	٤٥	٢٨	
		٤٢	١٦	١	٤١	٤		
		٥٢	٣١	١٤	٤٣	٦		
			٣٩	١٩	٤٤			
			٣٣	٢٥	٤٧			
				٢٦				
				٢٧				

آرایه عاملی فاکتور ۳

-٤	-٣	-٢	-١	٠	+١	+٢	+٣	+٤
٨	٣٠	٤٦	٧	١	٥١	٥٢	٢٢	٩
١٣	١٠	٤٣	١٧	٢	٤١	٣٨	٢٨	١١
٢٧	١٥	٤٠	١٨	١٤	٣٤	٥	٤٤	٣٢
	٤٢	١٩	٢٣	٤٥	٣٥	١٢	٤٨	
		٢١	٣٣	٢٠	٢٦	١٦		
		٢٩	٤٧	٢٤	٣	٢٥		
			٤٩	٣١	٤			
			٥٠	٣٦	٦			
				٣٧				
				٣٩				

در روش‌شناسی کیو، هنگام تحلیل مقایسه‌ای دیدگاه‌ها بر آشـکار کـردن ویژگی‌هـای هـر دیدگاه و سپس توافق‌نظر و اختلاف‌نظر میان دیـدگاه‌ها تأکیـد می‌شـود (فـازیتو[1] و همکـاران، ۲۰۰۹، ص. ۱). در مطالعه حاضر نیز هرکدام از سه گفتمان شناسایی‌شده از زاویه دید متفاوتی که همگی نیز در ادبیات توسعه گردشگری وجود دارند، به توسعه گردشگری طبیعی در استان ایلام نگریسته‌اند. آنچه از مقایسه یافته‌های پژوهش درباره سه گفتمان شناسایی‌شده در فضـای گفتمانی توسعه گردشـگری طبیعـی در ایـران (اسـتان ایلـام) برمی‌آیـد، بیـانگر شـباهت‌ها و تفاوت‌هایی به شرح زیر است:

فاکتور اول ٢٦ درصد از واریانس مطالعه را به خود اختصاص داده و دیـدگاه مشـترک ٢٣ نفر را نشان می‌دهد. همان‌طورکه در جدول ۱ نشان داده شده اسـت، افـراد ایـن گـروه شـامل معاون سازمان میراث فرهنگی، فرماندار یکی از شهرستان‌های استان، عضو هیئت‌علمـی گـروه

1. Fazito

برنامه‌ریزی گردشگری دانشگاه باختر، کارآفرینان گردشگری و تعدادی از ساکنان محلی و همچنین یک عضو NGO است.

با توجه به قرار گرفتن گزاره‌های «۴۱، ۶، ۴۵، ۴۳، ۱، ۲۴ و ۳۴» در رتبه‌های بالا در فاکتور ۱، گفتمان نخست بر جنبه‌های مثبت تأثیرات اقتصادی توسعه گردشگری در مقیاس محلی تأکید دارد؛ بدون آنکه به ابعاد کلان و تأثیرات منفی آن توجه داشته باشد. نگاه مثبت این دیدگاه متوجه اثرات مثبت اقتصادی توسعه گردشگری برای ارتقای اقتصادهای محلی و معیشت خانوارها است؛ هدفی که به‌صورت گسترده از سوی جامعه حمایت می‌شود و می‌تواند در صورت توسعه گردشگری محقق شود. درواقع، این گفتمان با این پیش‌فرض و انتظار است که خواهان توسعه گردشگری با توجه به وجود منابع جنگلی (گزاره ۳) در استان است، اما هم ادبیات تحقیق و هم تجارب مختلف نشان می‌دهند که توسعه گردشگری در عرصه‌های طبیعی می‌تواند جنبه‌ها و پیامدهای دیگر نیز داشته باشد که دو گفتمان دیگر به همین ابعاد و جنبه‌ها توجه داشته‌اند، ولی پیامد مثبتی را که گفتمان اول برای توسعه گردشگری به آن اشاره می‌کند یا در پی آن است، قائل نیستند. به‌طورکلی، در این گفتمان نوعی از توسعه گردشگری با تأکید بر تهیه و تجهیز و گسترش خانه‌های بوم‌گردی در نقاط روستایی استان بسیار برجسته‌تر از سایر انواع گردشگری است؛ به‌طوری‌که تمام گزاره‌هایی که برای خانه‌های بوم‌گردی تأثیرات منفی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی نشان داده‌اند، در انتهای طیف با بیشترین امتیاز منفی قرار دارند (۴۲، ۵۰، ۴۷، ۱۵، ۴۹، ۴۶ و ۲). همچنین در این گفتمان توسعه گردشگری در سطح استان ناموفق است که دلیل عمده آن، نبود زیرساخت‌های کافی از قبیل جاده مناسبف حمل‌ونقل و همچنین کمبود امکانات رفاهی و خدماتی در کنار جاذبه‌های طبیعی (جنگل‌ها، چشمه‌ها و دریاچه‌ها) دانسته شده است (گزاره ۳۳). ازآنجاکه این گفتمان بر اقامتگاه‌های بوم‌گردی و برپایی آن‌ها در محیط روستا تأکید زیادی دارد، می‌تواند پیوندی بین گردشگری طبیعی و جامعه محلی برقرار کند که چندان به بزرگی مقیاس وابسته نباشد. این گفتمان طرفدار مسلم توسعه گردشگری است، اما توسعه گردشگری را در سطح محلی در نظر می‌گیرد که می‌تواند به کارآفرینی در محیط روستا منجر شود. درمجموع، با توجه به اینکه این گفتمان با در نظر گرفتن جامعه محلی و منافع آن،

دیدگاهی را نمایندگی می‌کند که نه قائل بـه بهره‌بـرداری نکـردن از منـابع جنگلـی بـه بهانـه حفاظت است و نه طرفدار بهره‌برداری بی‌رویه از این منابع و ناپایدار کـردن محـیط بـه بهانـه توسعه گردشگری است، می‌توان آن را «گفتمان توسعه پایدار اکوتوریسم روستایی» نام نهاد.

نمونه Q ۹ نفر از شرکت‌کننده‌هـا شـامل معـاون سـازمان حفاظـت محیط‌زیسـت، عضـو هیئت‌علمی گروه جنگل‌داری دانشگاه ایلام و چند تن از ساکنان محلـی بـه‌طور معنـاداری در فاکتور دوم بارگذاری شده است. این عامل ۹ درصد از واریانس مطالعـه را توضـیح می‌دهـد. شرکت‌کنندگان تعریف‌کننده در میان سـاکنان محلـی، سـازمان‌های غیردولتـی، دانشـگاهیان و مقامات اداره حفاظت از محیط‌زیست هستند. درگفتمان دوم بـه جنبـه‌هایی از تـأثیرات منفـی احتمالی توسعه گردشگری در عرصه‌های طبیعی توجه زیادی شده و به این دلیل، با توجه بـه تمرکزی که به لزوم حفاظت از عرصه‌های اکولوژیک جنگلی دارد، با توسعه گردشگری متکی به جنگل موافق نیست. در این دیدگاه، از بین گزاره‌های برتر، پنج گـزاره بـه‌طور مسـتقیم بـه مخالفت با ایجاد زیرساخت‌های گردشگری در ابعـاد گونـاگون در جنگل‌هـا مربـوط می‌شـود (به‌ترتیب گزاره‌های ۲۰، ۵۱، ۸، ۲۳ و ۷) و هرگونه زیرساخت از جاده و تله‌کابین تا امکانـات رفاهی و تسهیلات گردشگری در مناطق جنگلی را با تخریب و نابودی ذخیره‌گاه‌ها و جنگل‌ها مساوی دانسته است. علاوه بر این، قـرار گـرفتن گزاره‌هـای ۲۱، ۳ و ۹ در پـایین‌ترین رتبـه‌ها نشان‌دهنده می‌دهد که افراد این گروه حامیان محیط‌زیست هستند و بـر حفاظـت از جنگل‌هـا تأکید ویژه دارند؛ به‌طوری‌که حتی بحران اقتصادی کنونی نیز توجیهی برای استفاده توریسـتی از جنگل‌ها نیست. رتبه بالای گزاره‌های ۲۹ و ۲۸ در این گفتمان، به نبود برنامه‌ریزی اصولی و تدوین راهبرد مناسب و جامع در توسعه گردشگری و همچنین تأثیر مسائل سیاسی بـر موفـق نبودن توسعه گردشگری اشاره دارد. تفاوت زیاد امتیاز گزاره شماره ۱۰ در این گفتمان با سایر گفتمان‌ها که مبنای دیگری برای تفسیر مقایسه‌ای ذهنیت گروه‌هاست، نشان می‌دهـد کـه ایـن گفتمان پروژه‌های دردست‌احداث در راستای توسعه گردشگری در استان ایلـام را در راسـتای توسعه اکوتوریسـم نمی‌دانـد. همچنـین امتیـاز زیـاد گزاره‌هـای ٦ و ٣٦ بیـان مـی‌کنـد، نـوع گردشگری مدنظر در این گفتمان لزوماً به وجود جنگل‌ها متکی نیست و بر سایر پتانسیل‌هایی تأکید می‌کند که برای جـذب گردشـگر در اسـتان وجـود دارد. بـه‌طورکلی، ایـن گفتمـان بـا

دیدگاهی پشتیبانی می‌شود که با فعالیت توریستی در عرصه‌های جنگلی مخالف هستند. این گفتمان به ویژه با ایجاد جاده و برقرار شدن امکان دسترسی آسان برای همه به مناطق بکر جنگلی به‌شدت مخالف است؛ حتی اگر چنین امکانی در مواقع ضروری مانند آتش‌سوزی جنگل یا مقابله با قاچاق چوب و زغال استفاده شود (گزاره ۲۱). در این دیدگاه که به‌شدت خواهان محافظت از عرصه‌های جنگلی است، ایجاد تله‌کابین (۸)، اقامتگاه‌های بوم‌گردی (گزاره ۷) و حتی پارک جنگلی (گزاره ۳۸) در جنگل مجاز و توجیه‌شدنی نیست؛ بر این اساس، این دیدگاه را می‌توان «گفتمان حفاظتی ناسازگار با توسعه گردشگری » تلقی کرد.

فاکتور سوم ۷ درصد از واریانس مطالعه را تبیین می‌کند. سه نفر از شرکت‌کنندگان شامل یک عضو NGO (توسعه) و دوتن از ساکنان محلی به‌طور درخور توجهی با این عامل مرتبط هستند. در کانون توجه گفتمان سوم برای توسعه گردشگری، مسائل کلان اقتصادی و سیاسی قرار دارد؛ به‌طوری‌که موفق نبودن در توسعه گردشگری را به‌دلیل مشکلات سیاسی در روابط کشور با سایر کشورهای جهان و همچنین هدف از توسعه گردشگری را کمک به رفع بحران‌های مهم اقتصادی کشور می‌داند (گزاره‌های ۹ و ٤۸)؛ به این ترتیب، به‌جای احداث جاده در جنگل‌ها برای مبارزه با قاچاق چوب و زغال که از پیامدهای توسعه گردشگری ذکر شده است، ایجاد اشتغال و کاهش نرخ بیکاری توسط دستگاه‌های اجرایی را به‌عنوان راه‌حل پیشنهاد می‌کند (گزاره ۳۲).

ویژگی دیگر گفتمان سوم، مخالفت آشکار با تبعات منفی پروژه‌های بزرگ توریستی- تفریحی ازجمله تله‌کابین (۸ و ۱۳) است، که در کنار امتیاز زیاد گزاره ۳۸ -که بر احداث پارک‌های جنگلی بیشتر تأکید دارد- و همچنین گزاره ۱۱ -که ایجاد تأسیسات و امکانات گردشگری در محیط جنگل را برای توسعه گردشگری لازم می‌داند- با وجود اذعان به وضعیت نگران‌کننده جنگل‌های بلوط در منطقه (گزاره ٤٤)، بیانگر نگاه این گفتمان به پروژه‌های کلان در راستای جذب تعداد گردشگران بیشتر است. برخلاف دیدگاه دوم که به‌جای جنگل‌های بلوط، پتانسیل‌های دیگر استان در جذب گردشگر را مد نظر قرار می‌دهد و به‌نوعی بر گردشگری جایگزین تأکید می‌کند، گفتمان نخست نیز که بر تأسیس خانه‌های بوم‌گردی در محیط روستا تأکید دارد، تفاوت رتبه گزاره ۵۲ در این گفتمان، درحالی‌که این

گزاره در فاکتور ۲ در رتبه ٤۳ و در فاکتور یک در رتبه ۳٤ قرار دارد، به‌علاوه گزاره‌های ۸، ۱۳ و ۳۸ که به آن‌ها اشاره شد، بیانگر نوع رویکرد گردشگری انبوه در این گفتمان است؛ بنابراین می‌توان گفت، چندان ملاحظات زیست‌محیطی ندارد و بدون توجه به پیامدهای منفی احتمالی به توسعه گردشگری قائل است. به‌علاوه، اقبال این دیدگاه به توسعه گردشگری در عرصه‌های جنگلی استان در راستای کاهش مشکلات معیشتی جوامع محلی و کمک به اقتصاد خانوارها در این سطح نیست، برعکس پتانسیل‌های توریستی موجود در مناطق و جوامع محلی را فرصت و امکانی برای حل معضلات کلان اقتصادی کشور می‌داند و درنتیجه راهکار تسهیل توسعه گردشگری را نیز به زیرساخت‌ها محدود نمی‌داند و دیپلماسی و برنامه‌ریزی‌های کلان ملی را برای این منظور در نظر می‌گیرد (گزاره ٤۸)؛ بنابراین دیدگاه سوم را نیز می‌توان «گفتمان توسعه گردشگری انبوه» نامید.

۵. نتیجه‌گیری

مجموعه‌ای از ذهنیت‌ها، نگرش‌ها، نظرات، معانی و مفاهیم در ارتباط با جنگل‌های بلوط، توسعه گردشگری و مناطق روستایی وجود دارد که باید برای درک و ارزیابی جامع عملکرد و اجرای پایدار گردشگری شناسایی شوند. در این مطالعه با استفاده از روش‌شناسی Q که نشان داده است، رویکرد مناسبی برای تفسیر و تمایز گفتمان‌های موجود است، گفتمان‌های مختلف شناسایی شده است. با وجود اینکه سه فاکتور به‌دست‌آمده بیانگر دیدگاه‌های متمایز است، به نظر می‌رسد آنچه در همه این گفتمان‌ها مشترک است، درک ارزش ذاتی منابع طبیعی و عرصه‌های جنگلی از سوی همه افراد و گروه‌هاست که بیانگر این واقعیت است، جنگل‌های بلوط از سرمایه‌های اصلی ایلام محسوب می‌شود و برنامه‌ریزی توسعه گردشگری باید براساس استراتژی مبتنی بر پایداری و حفظ ویژگی‌های اکولوژیک آن صورت گیرد؛ با وجود این، اینکه ارزش ذاتی منابع طبیعی از چه لحاظ و درواقع وجود جنگل‌ها از چه نظر اهمیت دارد، در هر گفتمان متفاوت است. رویکرد توسعه گردشگری در گفتمان‌های اول و سوم متفاوت است، و وجود جنگل‌ها فرصتی برای توسعه گردشگری و به‌تبع آن رشد اقتصادی دیده می‌شود، اما در گفتمان دوم بر حفاظت از جنگل‌ها فقط برای آنکه وجود داشته باشد،

تأکید شده است. جدای از منافع اقتصادی، تأکید بر ارزش‌ها و تأثیرات اکولوژیک دیگری که جنگل‌ها برای منطقه دارند، هسته اصلی این گفتمان است. وجود چنین گفتمانی و به‌ویژه داشتن طرفدارانی در بین جامعه محلی و در بین مدیران میانی، ضمانت برای این است که توسعه کسب‌وکارهای گردشگری در عرصه‌های بکر طبیعی با توجیه اثرات مطلوب اقتصادی از یک سو و اقبال گسترده از سوی دیگر، به سمت ناپایدار کردن عرصه‌های طبیعی پیش نرود؛ بنابراین این گفتمان شاید نتواند به‌طور مستقیم پشتیبان عملی و اجرایی در برنامه‌های توسعه اقتصادی محلی قرار بگیرد، اما به‌طور قطع برای جهت‌گیری این برنامه‌ها به سمت پایداری و به‌ویژه جلوگیری آن‌ها از ناپایداری می‌تواند راهنما باشد و باید مدنظر برنامه‌ریزان قرار بگیرد.

از ویژگی‌های گفتمان اول، به‌عنوان گفتمان غالب، تأکید بر جوامع محلی و تلاش در راستای مشارکت این جوامع در برنامه‌ریزی‌های گردشگری است که یکی از الزامات توسعه پایدار است، اما ازآنجاکه تبعات منفی اقتصادی-اجتماعی و به‌ویژه زیست‌محیطی توسعه گردشگری -که به‌عنوان واقعیت‌هایی نزد جامعه هنگام مصاحبه برای گردآوری فضای گفتمانی شناسایی شده و در گزینه کیوها لحاظ شده است- در این گفتمان که طرفداران آن بیشتر از بین صاحبان کسب‌وکارهای گردشگری و نیز از بین مسئولان است، نادیده یا نفی شده است و می‌تواند به بروز تعارض و مناقشه در جامعه محلی منجر شود؛ با وجود این، تأکید بر ضرورت آگاه‌سازی جوامع محلی به‌منظور حفاظت و بهره‌برداری توأمان از جنگل‌های بلوط در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه گردشگری در این گفتمان، زمینه و امکان بسیار مساعدی برای برطرف کردن این معضل محسوب می‌شود.

ازآنجاکه پروژه‌های بزرگ توریستی به سرمایه‌گذاری کلان نیاز دارند و مستلزم مصوبات و تصمیم‌های کلان و برنامه‌ریزی‌های از بالا به پایین هستند، نادیده گرفتن جوامع محلی و سهم آن‌ها در فعالیت‌های گردشگری از ویژگی‌های گفتمان سوم به حساب می‌آید. در این گفتمان، هم از نظر اهداف و هم از لحاظ مسائل و مشکلات مربوط به توسعه گردشگری، مسائل زیربنایی و اساسی مدنظر قرار دارد. همچنین اهمیت توسعه و رشد اقتصادی در این گفتمان بر ملاحظات زیست‌محیطی سایه انداخته است.

شناسایی گفتمان‌های مختلف و تشریح دقیق عناصر سازنده آن‌ها، این توانایی را برای تصمیم‌گیرندگان فراهم می‌کند تا به رویکردی دست یابند که اشتراک‌های همه گفتمان‌ها را در برنامه‌ریزی خود ادغام کنند و تعدیل‌های لازم را بر تضادهای آن‌ها انجام دهند؛ به بیان دیگر، مدیران اجرایی برنامه‌های توسعه برای رسیدن به اهداف مدنظر، باید تا حد ممکن همه گفتمان‌های موجود را در نظر بگیرند (برندیزیو[1]، ۲۰۱۷) تا با گرد هم آوردن و تلفیق دیدگاه‌های گوناگون، بین اهداف متعدد و گاه متناقض در برنامه‌ریزی‌ها تعادل برقرار کنند. دشواری‌های اقتصادی، اقبال گسترده به توسعه گردشگری و همچنین اعتقاد به حفاظت سختگیرانه از عرصه‌های طبیعی، پتانسیل‌های مهم و مهیایی را در اختیار سیاست‌گذاران برای برنامه‌ریزی‌های جامع، همه‌جانبه و پایدار در راستای تقویت معیشت، اقتصاد و توانمندسازی جوامع محلی قرار می‌دهد. به‌کارگیری اصول گردشگری پایدار از طریق دیدگاه‌های مشارکتی، فراهم کردن فرصت‌هایی برای ساکنان محلی برای بهره‌مندی از مزایای گردشگری که در مناطقشان اتفاق می‌افتد و در نتیجهٔ آن ایجاد نگرش مثبت به گردشگری و حفظ منابع طبیعی، تسهیل می‌شود (توسان[2]، ۲۰۰٦، ص. ٤۹۳)؛ بر این اساس، ازآنجاکه جنگل‌های بلوط زاگرس به‌ویژه در دهه‌های اخیر درمعرض تهدیدهای جدی‌اند و به شدت آسیب‌پذیرند، با توجه به رویکرد توسعه در مقیاس کوچک و در محیط‌های روستایی در گفتمان اول، در صورت بهره‌گیری از دیدگاه دوم به لحاظ پایداری زیست‌محیطی و گفتمان سوم به لحاظ توجه به مسائل زیربنایی و اساسی در حل مشکلات، به نظر می‌رسد این گفتمان راهکار مناسبی برای برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری است.

کتابنامه

۱.اسدی، ع.، و بیات، ن. (۱۳۹٦). تحلیل محتوای کیفی گفتمان توسعه گردشگری ادبی در ایران، *گردشگری شهری*، ۱(٤)، ١٤-١.

۲.آزادخانی، پ.، حسین زاده، ج.، و سلیمی باوندپور، آ. (۲۰۱۸) . بررسی اثرات اجتماعی-فرهنگی توسعهٔ گردشگری شهری ایلام . *جغرافیای اجتماعی شهری*، *۵*(۱)، ۱-۱۵.

1. Brondizio
2. Tosun

۳.بیات، ن.، بدری، س.، رضوانی، م.، و فرجی سبکبار، ح. (۱۳۹۳) . فراتحلیلی بر مطالعات گردشگری روستایی در ایران: پژوهشی در چارچوب روش‌شناسی کیو. *مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی*، ۳(۷)، ۸۵–۱۰۰.

٤.پیری، ع. (۱۳۹۰). سیمای منابع طبیعی و آبخیزداری استان ایلام. ایلام: انتشارات اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری.

٥.خوشگویان فرد، ع. (۱۳۸٦). *روش‌شناسی کیو*. تهران: انتشارات مرکز تحقیقات صدا و سیما.

٦.دانایی فرد، ح.، حسینی، ی.، و شیخها، ر. (۱۳۹۲). *شالوده‌های نظری روش‌شناسی* . تهران: انتشارات صفار.

۷.سعیدی، ع.، بهشتی، س.، و رضوانی، ر. (۱۳۹۱) . موانع اساسی سیاست‌گزاری گردشگری از نظر نخبگان. *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، *۱*(۲)، ۳۳–٥٦.

۸.سمیعی، س.، و غیاثیان، م. (۲۰۱٥) . تحلیل گفتمان مدیران و نخبگان کشور درباره صنعت گردشگری در ایران. *مطالعات مدیریت گردشگری*، *۳۱*(۱۰)، ۱–۱۸.

۹.شجاعی، م.، و تراب احمدی، م. (۱۳۹۳) . بررسی تحقق پذیری اهداف کمی سند چشم انداز توسعه گردشگری. *اولین همایش بین المللی علمی راهبردی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران چالش‌ها و* چشم *اندازها*، پژوهشکده گردشگری جاهد دانشگاهی، مشهد.

۱۰. ضیایی، م.، و عباسی، د. (۱۳۹۷) . چالش‌ها و رویکردهای توسعه گردشگری پایدار: از نظریه تا عمل. *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، *۷*(۲٤)، ۸–۳۷.

۱۱. قادری، ا. (۱۳۸۳). آشنایی با صنعت جهانگردی. *ماهنامه کجا*، *۱*(۲)، ۸–۲۲.

۱۲. نظریان، ا.، و نظری، ش. (۲۰۱۲). آسیب‌شناسی مبانی نظری برنامه‌ریزی و نظام برنامه‌ریزی طرح‌های شهری و روستایی با رویکرد آمایش گردشگری (استان‌های ایلام، کرمانشاه و لرستان). *فصلنامه علمی وپژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، *٤*(٤)، ۱–۱٦.

13. Addams, H ., & Proops, J. L. (Eds.). (2000). *Social discourse and environmental policy: An application of Q methodology*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

14. Ahmadi, M., Khodadadi, M ., & Shahabi, H. (2018). Planning for ecotourism in the protected area of Manesht and Ghelarang, Ilam Province, Iran. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, *19*(2), 243-268.

15. Amaruzaman, S., Leimona, B., van Noordwijk, M., & Lusiana, B. (2017). Discourses on the performance gap of agriculture in a green economy: a Q-

methodology study in Indonesia. *International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management*, *13*(1), 233–47.
16. Anderson, W. (2015). Cultural tourism and poverty alleviation in rural Kilimanjaro, Tanzania. *Journal of Tourism and Cultural Change*, *13*(3), 208-224.
17. Ashworth, G. J., & Voogd, H. (1990). *Selling the city: Marketing approaches in public sector urban planning*. London: Belhaven Press.
18. Barry, J., & Proops, J. (1999). Seeking sustainability discourses with Q methodology. *Ecological economics*, *28*(3), 337-345.
19. Brondizio, E. S. (2017). *Interdisciplinary as collaborative problem framing. ITEMS: Insights from the Social Sciences (Social Science Research Council)*. Retrieved from https://items. ssrc. org/ interdisciplinarity/ interdisciplinarity -as- collaborative-problem-framing.
20. Brown, S. R. (1993). A primer on Q methodology. *Operant subjectivity*, *16*(3/4), 91-138.
21. Butler, R. (1980). The concept of a tourist area cycles of evolution: Implications for management of resources, *Canadian Geographer*, *24*, 5-12.
22. Cathal,O., JeremyGault., A, ValCummins, A., & Inskeep, E. (1988). Tourism Planning: An emerging specialization. *Journal of the American planning Association*, *54*(3), 360-72.
23. Caton, K., & Santos, C. A. (2007). Heritage tourism on Route 66: Deconstructing nostalgia.
24. Cheia, G. (2013). Ecotourism: Definition and concepts. *Revista de Turism-Studii Si Cercetari in Turism*, (15), 56-60.
25. Chirenje, L. I. (2017). Contribution of ecotourism to poverty alleviation in Nyanga, Zimbabwe. *Chinese journal of population resources and environment*, *15*(2), 87-92.
26. Cuppen, E., Breukers, S., Hisschemöller, M., & Bergsma, E, (2010). Q methodology to select participants for a stakeholder dialogue on energy options from biomass in the Netherlands. *Ecological Economics*, *69*, 579-591.
27. Dryzek, J. S., & Niemeyer, S. (2008). Discursive representation. *American Political Science Review*, *102*(4), 481-493.
28. Duenckmann, F. (2010). The village in the mind: Applying Q-methodology to re-constructing constructions of rurality. *Journal of Rural Studies*, *26*(3), 284-295.
29. Eden, S., Donaldson, A., & Walker, G. (2005). Structuring subjectivities? Using Q methodology in human geography. *Area*, *37*(4), 413-422.
30. Ellingsen, I. T., Størksen, I., & Stephens, P. (2010). Q methodology in social work research. *International Journal of Social Research Methodology*, *13*(5), 395-409.
31. Fazito, M., Scott, M., & Russell, P. (2016). The dynamics of tourism discourses and policy in Brazil. *Annals of Tourism Research*, *57*, 1-17.

32. Fick, L. (2003). *Draft guide line: Methodology for carrying cappacity assessment for the use of water for recreational purposes*. Department of Water Affairs And Forestry.16 p.
33. Glynos, J., Howarth, D., Norval, A., & Speed, E. (2009). Discourse analysis: Varieties and methods. Discussion Paper. NCRM. (Unpublished). Retrieved from https://eprints.ncrm.ac.uk/id/eprint/796/
34. Grimwood, B. S., Yudina, O., Muldoon, M., & Qiu, J. (2015). Responsibility in tourism: A discursive analysis. *Annals of Tourism Research*, *50*, 22-38.
35. Gyan, P., N, Duarte., B, Morais., & Graefe, R. (2004). Nature tourism constraints: A cross-activity comparison. *Annals of Tourism Research*, *31*(3), 540–555.
36. Hajer, M., & Versteeg, W. (2005). A decade of discourse analysis of environmental politics: Achievements, challenges, perspectives. *Journal of Environmental Policy & Planning*, *7*(3), 175-184.
37. Hannam, K., & Knox, D. (2005). Discourse analysis in tourism research a critical perspective. *Tourism Recreation Research*, *30*(2), 23-30.
38. Higgins-Desbiolles, F. (2018). Sustainable tourism: Sustaining tourism or something more?. *Tourism Management Perspectives*, *25*, 157-160.
39. Hillman, B. (2003). The poor in paradise: Tourism development and rural poverty in China’s Shangri-La. In *Landscapes of diversity: proceedings of the III symposium on montane mainland South East Asia (MMSEA)* (pp. 545-553). Kunming, China: Yunnan Sciences and Technology Press.
40. Hottola, P. (Ed.). (2009). *Tourism strategies and local responses in Southern Africa*. Wallingford: Cabi Publication.
41. Hugé, J., Velde, K. V., Benitez-Capistros, F., Japay, J. H., Satyanarayana, B., Ishak, M. N., ..., & Dahdouh-Guebas, F. (2016). Mapping discourses using Q methodology in Matang mangrove Forest, Malaysia. *Journal of Environmental Management*, *183*, 988-997.
42. Hugé, J., Waas, T., Dahdouh-Guebas, F., Koedam, N., & Block, T. (2013). A discourse-analytical perspective on sustainability assessment: interpreting sustainable development in practice. *Sustainability Science*, *8*(2), 187-198.
43. Hunter, C. (1997). Sustainable tourism as an adaptive paradigm. *Annals of Tourism Research*, *24*(4), 850-867.
44. Hunter, W. C. (2013). Understanding resident subjectivities toward tourism using Q method: Orchid Island, Taiwan. *Journal of Sustainable Tourism*, *21*(2), 331-354.
45. Ioannides, D. (1995). A flowed implementation of sustainable tourism: The experience of Akamos, Cyprus. *Tourism management*, *16*(8), 583-592.
46. Jafari, J. (1990). Research and scholarship: The basis of tourism education. *Journal of Tourism Studies*, *1*(1), 33-41.
47. *Journal of Travel Research*, *45*(4), 371–386.

48. Judd, D., & Simpson, D. (2003). Reconstructing the local state: The role of external constituencies in building urban tourism. *American Behavioral Scientist*, *46*(8), 1056–1069.
49. Langston, J. D., McIntyre, R., Falconer, K., Sunderland, T., Van Noordwijk, M., & Boedhihartono, A. K. (2019). Discourses mapped by Q-method show governance constraints motivate landscape approaches in Indonesia. *PLoS One*, *14*(1), e0211221.
50. Law, C. (1993). *Urban tourism: Attracting visitors to large cities*. London: Mansell Publishing Limited.
51. Lee, J. H. (2019). Conflict mapping toward ecotourism facility foundation using spatial Q methodology. *Tourism Management, 72*, 69-77.
52. López-i-Gelats, F., Tàbara, J. D., & Bartolomé, J. (2009). The rural in dispute: Discourses of rurality in the Pyrenees. *Geoforum*, *40*(4), 602-612.
53. McKeown, B., & Thomas, D. B. (2013). *Q methodology* (Vol. 66). New York: Sage publications.
54. Moulin, C., & Boniface, P. (2001). Routeing heritage for tourism: Making heritage and cultural tourism networks for socio-economic development. *International Journal of Heritage Studies*, *7*(3), 237–248.
55. Mutana, S., & Mukwada, G. (2018). Mountain-route tourism and sustainability. A discourse analysis of literature and possible future research. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, *24*, 59-65.
56. Newman, H. (2002). Race and the tourist bubble in downtown Atlanta. *Urban Affairs Review*, *37*(3), 301–321.
57. Nijnik, M., Nijnik, A., Bergsma, E., & Matthews, R. (2014). Heterogeneity of experts' opinion regarding opportunities and challenges of tackling deforestation in the tropics: A Q methodology application. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 19(6), 621–640.
58. Overdevest, C. (2000). Participatory democracy, representative democracy, and the nature of diffuse and concentrated interests: a case study of public involvement on a national forest district. *Society & Natural Resources*, *13*(7), 685–696.
59. Page, S. (1995). *Urban tourism*. London: Routledge.
60. Phillips, N., Lawrence, T. B., & Hardy, C. (2004) Discourse and institutions. *Academy of Management Review*, 29, 635–652.
61. Roessingh, C., Duijnhoven, H., & Berendse, M. (2008). Caribbean delight: Moving beyond the sustainability discourse in tourism. *ARA: Journal of Tourism Research/Revista de Investigación Turística*, *1*(2), 21-33.
62. Santos, C. A., Belhassen, Y., & Caton, K. (2008). Reimagining Chinatown: An analysis of tourism discourse. *Tourism Management*, *29*(5), 1002-1012.
63. Sharpley, R. and Telfer, D. (2015). *Tourism and development: Concepts and issues* (2nd ed). UK: Channel View Publications.
64. Soleimanpour, H. (2006). *Nature-based tourism: A draft international covenant* (1st ed.). Tehran, Iran: CENESTA for IUCN/CEEP

65. Stephenson, W. (1953). *The study of behavior: Q-technique and its methodology*. Chicago: University of Chicago Press.
66. Stergiou, D., & Airey, D. (2011). Q-methodology and tourism research. *Current Issues in Tourism*, *14*(4), 311-322
67. Stronza, A. (2001). Anthropology of tourism: Forging new ground for ecotourism and other alternatives. *Annual Review of Anthropology*, *30*, 261-283.
68. Susan, E. (1991). Nature tourism and rural development in tortuguero. *Tourism Research*, 18(2), 186-201.
69. Tosun, C. (2006). Expected nature of community participation in tourism development, *Tourism Management*, 27(3), 493-504.
70. Watts, S., & Stenner, P. (2012). *Doing Q Methodological Research*. New York: Sage Publications.
71. Weaver, D. (2008). *Sustainable tourism: Theory and practice*. London: Butterworth-Heinemann.
72. Webler, T., Danielson, S., & Tuler, S. (2009). Using Q method to reveal social perspectives in environmental research. *Greenfield MA: Social and Environmental Research Institute*, *54*, 1-45.